

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені
Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії Центральної та Східної Європи і
спеціальних галузей історичної науки

ДИПЛОМНА РОБОТА
НА ЗДОБУТТЯ ПЕРШОГО (БАКАЛАВРСЬКОГО) РІВНЯ ВИЩОЇ
ОСВІТИ
на тему:
«СТАНІСЛАВСЬКА ОБЛАСТЬ У ПРОЦЕСАХ РАДЯНІЗАЦІЇ
(1944–1962 рр.)»

студентки IV курсу, групи ІА-42
спеціальності 032 Історія та
археологія

Бариляк Анастасії Романівни
Керівник:

Комар Володимир Леонович
доктор історичних наук,
професор

Рецензент:

Вітенко Микола Дмитрович
кандидат історичних наук,
доцент

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

Члени комісії: _____

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Репресивна політика радянської влади.....	7
РОЗДІЛ 2. Соціально-економічна трансформація регіону	22
РОЗДІЛ 3. Соціокультурні зміни у контексті деєталінізації 1954–1962 рр.	39
ВИСНОВКИ	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	61
ДОДАТКИ	70

ВСТУП

Актуальність дослідження. Період радянізації західноукраїнських земель після Другої світової війни залишається одним із ключових етапів у формуванні сучасної історичної пам'яті та культурної ідентичності регіону. Станіславська область (нинішня Івано-Франківська) у 1944-1962 рр. пережила низку докорінних перетворень: запровадження радянського адміністративно-територіального устрою, колективізацію, боротьбу з підпільним рухом, репресії проти інтелігенції та духовенства, а також значні зміни в економічному та соціальному житті. Вивчення цих процесів допомагає глибше зрозуміти, як саме радянська влада утверджувалася на територіях, що до того мали інший державний та соціокультурний досвід (зокрема, перебували у складі Польщі до 1939 р., а в роки Другої світової війни - під німецькою окупацією).

Актуальність теми зумовлена також сучасними тенденціями дослідження тоталітарного минулого: важливо не лише виявити політичні механізми, а й простежити повсякденні практики пристосування або опору місцевого населення. Системне вивчення радянізації Станіславської області в зазначений період може сприяти кращому розумінню сучасних політичних і культурних процесів у регіоні.

Метою цього дослідження є комплексне вивчення процесів радянізації Станіславської області у 1944-1962 рр., з акцентом на політичних, соціально-економічних та культурно-ідеологічних аспектах, а також виявлення основних наслідків цих процесів для регіональної ідентичності та подальшого розвитку краю.

Для досягнення мети авторка роботи поставила такі **завдання**:

- проаналізувати історіографічну базу та джерела, що стосуються радянізації західноукраїнських земель, зокрема Станіславської області;
- охарактеризувати основні напрями радянської політики в регіоні (адміністративно-територіальні зміни, колективізація, репресії, культурна політика тощо);

- розглянути вплив радянзації на формування місцевої ідентичності;
- визначити основні наслідки радянзації у політичній, економічній та культурній сферах;
- узагальнити та систематизувати матеріал.

Об’єктом дослідження є процеси радянзації, які відбувалися у Станіславській області в період від повторного встановлення радянської влади в 1944 р. до перейменування області в 1962 р.

Предметом дипломної роботи є механізми й інструменти радянської політики, через які здійснювалася інтеграція регіону в єдиний радянський простір, а також конкретні зміни в політичній, економічній та соціокультурній сферах.

Хронологічні рамки дипломної роботи охоплюють період з 1944 р. по 1962 р. Нижня межа обумовлена утворенням радянської влади (вдруге) в регіоні, після вигнання німецьких військ, а верхня – перейменуванням Станіславської області в Івано-Франківську.

Територіальні межі дослідження становлять територію УРСР.

Стан наукової розробки характеризується наявністю значної кількості праць як українських, так радянських дослідників. Першими дослідниками, які звертали увагу на соціально-політичні процеси у регіоні, були радянські історики. Зокрема, в працях І. Мищака, С. Давидовича, О. Малярчука [50, 51], а також у монографіях Г. Ковальчака частково висвітлювались ці аспекти.

У пострадянський період тема отримала подальший розвиток. Значний внесок у дослідження зробили М. Санкович [67, 68, 69, 70, 71], В. Гриневич, В. Даниленко, В. Ільницький [38, 39], М. Леськів, О. Олексин [55, 56], О. Рабенчук, М. Сеньків, В. Сергійчук [75], В. Ткачук та інші. У їхніх працях аналізуються механізми насадження радянської влади, опір місцевого населення, репресії, трансформація освіти, культури та побуту.

Джерельну базу дослідження становлять передусім збірники опублікованих документів. Зокрема, використано багатотомне видання Літопис УПА [1,2,3,4], яке містить широкий масив першоджерельних матеріалів про

діяльність українського підпілля. Важливим джерелом також є збірник Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в XX столітті: документи і матеріали [7,8], у якому представлені архівні документи радянських спецслужб, звіти, протоколи допитів, листування тощо.

Методологічною основою дипломної роботи є принципи об'єктивізму, історизму, науковості та всебічності, достовірності у висвітленні поставлених питань. У ході написання дипломної роботи було застосовано сукупність взаємопов'язаних методів дослідження, зокрема аналіз і систематизація наукової літератури, архівних джерел, програмних документів, нормативно-правових актів та навчально-методичних матеріалів. Це дозволило комплексно охопити процеси радянзації, виявити їх політичні, економічні та культурні виміри, простежити динаміку змін як на загальносоюзному рівні, так і в повсякденному житті населення Станіславської області.

Наукова новизна роботи полягає в комплексному дослідженні процесу радянзації Станіслава, адже попри те, що існує ряд праць, присвячених радянзації західноукраїнських земель, специфіка Станіславської області все ще недостатньо висвітлена. Зокрема, бракує комплексних досліджень, які б приділяли однакову увагу політичним, економічним і культурним аспектам. Тому синтез цих підходів дозволить поглибити розуміння того, як загальносоюзні політичні рішення реалізовувалися на місцевому рівні.

Практичне значення полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані при підготовці семінарських занять з історії України, при написанні студентських наукових робіт та підготовці краєзнавчих видань, а також для формування ґрунтовної історичної пам'яті про радянський період у регіоні та поглибленні суспільного діалогу щодо впливу та наслідків тоталітарного режиму на історичну спадщину Станіславщини.

Апробація результатів дослідження відбулася 27 березня 2025 року під час студентської звітної наукової конференції, підсекція історії Центральної та Східної Європи і спеціальних галузей історичної науки. Авторка роботи виступила з доповіддю на тему: «Соціокультурні зміни в Станіславській області у контексті десталінізації (1954–1962 рр.)». Науковий керівник – доктор

історичних наук, професор В. Л. Комар. За підсумками конференції виступ був відзначений грамотою.

Структура та обсяг дипломної роботи зумовлений її метою та поставленим завданням. Вона складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (81 позицій) та додатків.

РОЗДІЛ 1

РЕПРЕСИВНА ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ

Початок 1944 року ознаменував для Галичини повернення радянських військ, а разом з тим добігали кінця німецька окупація та сподівання Третього Рейху на перемогу в Другій світовій війні. Зокрема, 27 липня 1944 р. війська 1-го Українського фронту Червоної армії звільнили Станіслав від нацистських загарбників у ході Львівсько-Сандомирської наступальної операції. Утім, сподівання місцевих жителів на цілковите визволення не справдилися: разом із радянським наступом відновилися й комуністичні репресивні заходи, такі ж, як у перший період окупації 1939–1941 рр. Швидке просування фронту та повернення радянської адміністрації знову спричинили масову втечу населення на Захід. Проте більшості втекти так і не вдалося, і вони опинилися під контролем нової окупаційної влади – тепер уже на тривалий час [63, с. 21-24].

Репресивна політика Радянського Союзу щодо населення Прикарпаття, як і інших західноукраїнських областей, розпочалася ще до остаточного завершення бойових дій з нацистською Німеччиною. Уже в 1944 році радянські органи безпеки активно діяли на цих територіях, ведучи боротьбу не лише з залишками німецьких військ, але й із українським націоналістичним підпіллям, насамперед із Українською повстанською армією (УПА), яка мала значну підтримку серед місцевого населення [12, с. 33]. Протистояння з Українською повстанською армією стало одним із ключових викликів для радянського режиму в післявоєнний період. Для партійно-державного апарату будь-яка форма збройного чи ідейного опору, особливо з виразно націоналістичним підґрунтям, розцінювалася як безпосередня загроза стабільності та легітимності радянської влади. УПА, яка діяла в умовах суворой конспірації, мала значну підтримку серед місцевого населення, що суттєво ускладнювало процес її ліквідації [49, с. 53].

Паралельно з веденням бойових дій та посиленням репресій, радянська влада проводила масштабні заходи з політичної, соціальної та адміністративної інтеграції регіону до складу СРСР. Для реалізації цього завдання у структурі

Центрального комітету Комуністичної партії України (ЦК КП(б)У) створили спеціальний відділ у справах західних областей, який координував діяльність усіх партійних і державних органів у новоприєднаних районах. На урядовому рівні були запроваджені окремі управлінські посади, покликані контролювати процес радянзації. Місцевим кадрам зазвичай не довіряли, вважаючи їх потенційно нелояльними, тому на ключові адміністративні посади призначали працівників, спеціально направлених зі східних областей УРСР або з інших регіонів Радянського Союзу. Така політика сприяла утвердженню централізованого контролю, проте водночас викликала спротив у населення, яке відчувало втрату автономії та тиск на свою ідентичність.

Одним із перших масштабних методів боротьби з підпіллям стали вибіркові або повні депортації населення, яке радянська влада вважала неблагонадійним. До таких категорій зараховувалися родичі учасників ОУН і УПА, особи, підозрювані у співпраці з націоналістами, а також ті, хто відмовлявся від мобілізації до лав Червоної армії. Спочатку ці заходи формально обґрунтовувалися необхідністю «евакуації» з прифронтових територій, однак досить швидко депортації набули відверто карального характеру. Так, 5 квітня 1944 року відділ спецпоселень Народний комісаріат внутрішніх справ (НКВС) затвердив інструкцію «Про порядок виселення членів сімей оунівців та активних повстанців у віддалені райони Союзу РСР» [27, с. 258], згідно з якою виселенню підлягали цілі родини, а їхнє майно – повній конфіскації. Фактично, каральні органи отримали законодавче підґрунтя для масових репресій.

Процес депортації супроводжувався серйозними людськими стражданнями. Людей, серед яких були жінки, діти та літні особи, перевозили в переповнених товарних вагонах. Замість встановленої норми в 40–80 осіб у кожному вагоні перебувало від 150 до 200 людей. В умовах холоду, нестачі їжі та антисанітарії багато виселених не витримували важких умов дороги й помирали ще до прибуття на місце заслання [39, с. 151]. Найпоширенішими місцями депортацій для родин, визнаних радянською владою

«неблагонадійними», були віддалені та малозаселені регіони Сибіру, Казахстану, Уралу та Півночі СРСР. Саме ці території найчастіше обиралися як пункти призначення, оскільки поєднували географічну ізоляцію з потребою у робочій силі. Умови проживання в місцях заслання були надзвичайно важкими: переселенці нерідко мешкали в бараках або тимчасових спорудах, часто без опалення, водопостачання чи доступу до базової медичної допомоги. Їм доводилося виконувати фізично виснажливу роботу – на лісозаготівлях, шахтах, будівництві, у сільському господарстві або промисловості, нерідко в умовах суворого клімату та за мінімального забезпечення. Такий побут був серйозним випробуванням, що супроводжувався психологічним тиском, почуттям ізоляції та відчуження, а також постійним контролем з боку адміністративних органів спецпоселень.

Зростання масштабів репресій у повоєнний період було настільки стрімким і всеохопним, що місцеві адміністративні органи радянської влади не встигали вчасно оформляти й опрацьовувати необхідну документацію. Швидкість, із якою органи НКВС реалізовували каральні заходи, значно перевищувала їхню інституційну спроможність, що створювало хаос в обліку, обґрунтуванні та реалізації справ про депортацію. У листопаді–грудні 1945 року в Станіславській області було відкрито 1 104 справи на виселення родин осіб, яких підозрювали у зв'язках з українським підпіллям або Українською повстанською армією. З цієї кількості 657 сімей уже було примусово виселено до Сибіру та інших віддалених районів СРСР.

Однак навіть у цій надшвидкій репресивній кампанії виявилися суттєві організаційні прогалини. Із загального обсягу справ 804 повернули на доопрацювання до Розвідувального відділу НКВС (РВ НКВС), що свідчить про поспішність, формалізм і відсутність належної перевірки у підготовці документів. Крім того, ще 1 473 родини перебували в розшуку – йдеться про сім'ї, які зуміли уникнути депортації завдяки переховуванню або отриманню попередження про можливу небезпеку. Така кількість осіб, які свідомо не підкорялися репресивним заходам, демонструє не лише масштабність каральної

політики, а й глибокий спротив населення примусовим заходам влади [39, с. 152–153].

Паралельно з депортаціями продовжувалися арешти серед населення, яке підозрювали у «неблагонадійності». Зокрема, в Яремчанському районі, де радянська влада поступово встановлювала контроль, за підтримки НКВС проводили цілеспрямовані операції. Арештам підлягали мешканці, які могли мати зв'язки з підпіллям або уникали мобілізації до Червоної армії. Після затримання їх доправляли до тюрми в Станіславі, а далі етапували до таборів у Воркуту, Сибір або Казахстан, де вони відбували покарання у вигляді каторжних робіт. Типовим прикладом такої практики став інцидент у селі Поляниця: 24 січня 1945 року там відбулися збори за участю представників місцевої влади й НКВС, під час яких було оголошено наказ про обов'язкову реєстрацію всіх мешканців віком від 15 років до 15 лютого [67, с. 97]. Люди зобов'язувалися повідомити про всіх, хто ухилявся від служби або мав зв'язки з націоналістичним підпіллям. Такі збори проводилися по всьому регіону й стали інструментом масової ідентифікації потенційно «небезпечних» осіб, які в подальшому могли бути депортовані, арештовані або змушені до співпраці з радянськими органами.

Сприятливий ґрунт для зловживань створювався в селах, де майно депортованих часто приваблювало місцевих чиновників. Останні нерідко «допомагали» органам НКВС, висувуючи безпідставні звинувачення у «зв'язках із бандитами» [64]. Така практика призводила до випадків фальсифікації справ. Наприклад, у Косівському районі представники Народного комісаріату державної безпеки (НКДБ) «викрили» вигадану «молодіжну сотню УПА» і заарештували 89 юнаків віком від 16 до 18 років. Згодом, 86 із них звільнили, а до суду передали лише трьох. Незважаючи на виявлені порушення, радянська влада не визнавала своїх помилок і не дозволяла депортованим повертатися додому [7, с. 7].

Підтримка з боку місцевого населення, яку отримувала Українська повстанська армія, розглядалася радянською владою як одна з ключових перешкод для реалізації планів остаточної інтеграції західноукраїнських земель до складу СРСР. Саме ця підтримка підривала ефективність каральних заходів і затягувала завершення військово-політичної фази радянізації регіону. У відповідь органи державної безпеки посилили тиск на цивільне населення, здійснюючи масові перевірки, обшуки, арешти, а також використовували методи колективного покарання. На нараді партійного активу у Львові 15 травня 1945 року Микита Хрущов чітко задекларував необхідність застосування жорстких репресивних заходів не лише проти учасників підпілля, але й проти їхніх родин. Особливий наголос він зробив на примусових виселеннях родичів повстанців до віддалених регіонів Радянського Союзу, як інструменту деморалізації та зламу моральної підтримки для збройного спротиву [28, с. 343].

Цей заклик радянської влади до припинення опору незабаром отримав чітке документальне втілення. Уже 19 травня було опубліковано третє офіційне «Звернення до робітників, селян та інтелігенції західних областей України», в якому населення закликали добровільно здати зброю та припинити будь-яку співпрацю з підпіллям. У тексті звернення наголошувалося, що ті, хто не виконає ці вимоги, будуть вважатися «зрадниками Батьківщини». Водночас, особлива увага акцентувалася на колективній відповідальності: репресій могли зазнати не лише безпосередні учасники збройного опору, а й члени їхніх родин. Це включало депортації до віддалених регіонів СРСР, арешти, адміністративний тиск та позбавлення майна [4, с. 155–158].

Вже 20 травня 1945 року, наступного дня після публікації звернення до населення західноукраїнських областей, нарком внутрішніх справ УРСР видав спеціальний наказ, який надавав репресивним заходам ще більш конкретний і жорсткий характер. Відповідно до цього документа, усі учасники Української повстанської армії, які не з'являться до органів влади до 20 липня 1945 року, оголошувалися злочинцями, що підлягають негайному арешту, а в окремих

випадках – і фізичному знищенню. У наказі також наголошувалося, що члени родин підпільників автоматично включаються до списків осіб, призначених до примусового виселення в найвіддаленіші регіони Радянського Союзу [28, с. 343]. Масові покарання, загрози насильства та депортацій мали деморалізувати як самих повстанців, так і цивільне населення, яке могло підтримувати їх або їм співчувати. Залякування, показові арешти та виселення перетворювалися на засіб нейтралізації будь-яких форм спротиву, навіть на рівні пасивної опозиційності.

Депортації також використовувалися як форма психологічного тиску на потенційних противників радянської влади. Щоб схилити націоналістів до здачі, каральні органи запровадили практику «колективної відповідальності» або «заручництва». Ця система передбачала, що у випадку виявлення зв'язку особи з підпіллям її близькі родичі – незалежно від особистої вини – підлягали депортації [25, с. 424]. Такий підхід де-факто легітимізував каральну практику, у якій вся родина відповідала за дії однієї особи. Це закріплювала постанова Політбюро ЦК КП(б)У від 24 липня 1945 року, де офіційно рекомендувалося в разі «антирадянських проявів» у конкретному населеному пункті одразу арештовувати всіх підозрюваних у підтримці підпілля, а їхні родини – виселяти до віддалених регіонів СРСР [4, с. 172].

Ці репресивні заходи мали подвійну мету: по-перше, повністю знищити підпільну інфраструктуру Української повстанської армії та мережу її підтримки серед місцевого населення, а по-друге – встановити режим загального страху, в якому навіть найменший прояв симпатії до національного визвольного руху розцінювався як ворожий акт проти радянської влади. Така політика спиралася на принцип колективної відповідальності, коли за дії одного члена родини чи громади могли бути покарані всі інші. У результаті цього у суспільстві формувалася атмосфера тотальної недовіри – люди остерігалися говорити відверто навіть із найближчими, боячись доносів або непередбачуваних наслідків.

Одним із прикладів особливо жорстоких заходів стала кампанія зі знищення природного середовища, що слугувало базою для підпілля. Навесні 1946 року радянська влада розпочала підпалювання лісів, зокрема в Чорному лісі біля Станіслава, де активно діяли загони УПА. Місцеві ліси, які традиційно виконували функцію притулку для повстанців, розглядалися як «природний ворог», тому їхнє цілеспрямоване знищення стало частиною стратегії боротьби з опором. У багатьох випадках підпалювання супроводжувалося насильницьким виселенням мешканців підлісних сіл, а іноді навіть повним спаленням населених пунктів. Унаслідок цього знищувалася не лише матеріальна база, а й історична пам'ять і культурна спадщина регіону [40, с. 397].

Кульмінацією політики масових депортацій стала «Операція “Захід”», яка розпочалася 21 жовтня 1947 року. (див. Додаток А) Її організаторами виступили заступник міністра держбезпеки СРСР С. Огольцов та міністр держбезпеки УРСР С. Савченко. Головною метою було остаточне усунення соціальної бази УПА та демонстрація сили радянського режиму. Передбачалося, що через масові виселення вдасться не лише ізолювати повстанців, але й паралізувати будь-яку підтримку з боку цивільного населення [39, с. 153].

Підготовка до операції відбувалася в умовах суворої секретності. Обласні та районні партійні структури отримали накази лише за два-три дні до початку, а більшість учасників дізналися про неї вже вранці 21 жовтня [11, с. 10–11]. Для збереження таємниці частину чиновників офіційно відправили у «відрядження» для участі в «господарсько-політичних заходах». До операції залучили понад 15 000 представників командного складу НКВС та армії, а також близько 30 000 солдатів і працівників партійного активу. Такий масштаб засвідчував виняткову важливість операції в системі радянської репресивної політики [20, с. 342–345].

Попри спроби зберегти операцію в таємниці, інформація про неї просочилася до підпілля. Повстанці оперативно попередили місцеве населення.

У таких селах, як Підкамінь, Долиняни та інших населених пунктах Ходорівського району, ще до початку акції були поширені листівки із закликами до втечі й укриття: «Ховайтесь, Вас будуть виселяти!» [43, с. 123–125].

Найактивніші дії на Прикарпатті відбулися 21 жовтня, коли було задіяно понад тисячу оперативників, десятки тисяч представників місцевої влади та військових, сотні транспортних засобів, включно з танками [75, с. 549–552]. Незважаючи на складні погодні умови – сильні дощі, снігопади, заметені гірські шляхи – акція проводилася без змін у графіку. Часто людей виводили з дому вночі, не даючи часу зібрати речі, а дорога до залізничних станцій займала десятки кілометрів пішки. Усе це проводилося під тиском виконання планів, що не допускали жодних зволікань. Основна мета – паралізувати будь-яку форму спротиву – зумовила безпрецедентну жорстокість і масштаб операції [21, с. 187].

Мешканці сіл реагували на виселення по-різному. Переважна більшість співчувала переселеним, намагаючись приховати їхнє майно, дітей та самих господарів, проте частина біднішого селянства іноді ставилася лояльно до дій Міністерства державної безпеки (МДБ), вбачаючи в них можливість отримати бодай якісь привілеї або майно. У селі Незвисько Обертинського району Станіславської області, наприклад, працівники МДБ викликали «десятихатників», аби ті розшукали жінку, яку не змогли знайти під час попередніх дій. Уже за дві години вони повернулися з нею на збірний пункт [8, с. 141].

Для легітимації депортацій влада ініціювала збори колгоспного активу, розподіляючи майно депортованих між колгоспами й районними фінвідділами. Попри «офіційну» процедуру, часто траплялися випадки незаконного привласнення майна, як-от у Галицькому районі, де 22 жовтня 1947 р. члени комісії, які здійснювали опис господарств, привласнили собі зерно та картоплю. Подібні оборудки не були винятком у радянських реаліях, адже свавілля чиновників лежало в основі значної частини репресій [39, с. 155-156].

Результати «Операції “Захід”» вражають своїми масштабами. Лише за шість днів (21–26 жовтня) із семи західних областей УРСР було виселено 26 332 сім’ї (77 791 особу). Із Станіславської області депортували 4 512 родин (понад 11 800 людей), серед яких було 2 775 чоловіків, 5 499 жінок і 3 609 дітей. Така статистика засвідчувала безпрецедентні масштаби каральної політики, спрямованої на підриг основ соціального й економічного життя населення [35, с. 132].

Після закінчення війни влада продовжувала політику відселення й у повоєнний час, зокрема на територіях, що мали стратегічне значення (біля автомагістралей, мостів, залізничних колій). 30 березня 1946 р. виконком Снятинського району Станіславської області звернувся з ініціативою виселення «соціально небезпечних елементів», що нібито співпрацювали з УПА. Подібні рішення нерідко мотивувалися тим, що такі родини «підривали стабільність» краю, хоча на практиці ставали лише продовженням колективної репресивної політики радянської влади [48, с. 145-147].

Згодом, 20 січня 1947 року, Рада Міністрів УРСР окремою постановою зобов’язала місцеві виконавчі органи розширити військовий аеродром у Станіславі за рахунок прилеглих селянських земель. Цей захід мав на меті посилення оборонного потенціалу регіону, а отже, був пріоритетним з погляду радянської політики. Водночас селянам офіційно дозволили зібрати врожай перед вилученням ділянок, однак сама процедура найчастіше супроводжувалася адміністративним тиском і загальним невдоволенням громади. У підсумку, із загальної площі в 470 га відчужених земель, передбачалося компенсувати 191 га за рахунок державного земельного фонду, а ще 282 га – шляхом вилучення із сільськогосподарських допоміжних господарств, що поглиблювало соціально-економічну напругу в сільській місцевості. Водночас, у рамках політики посилення військової присутності в регіоні, Станіславський облвиконком ухвалив рішення про передачу 23 842 га землі для облаштування військового полігону. Цей полігон мав бути розташований у районі Чорного лісу – території, яка в роки Другої світової війни та після її завершення була осередком активного спротиву УПА. Утім,

командування Прикарпатського військового округу надалі кілька разів коригувало плани, скорочуючи заплановану площу полігону, а остаточне розв'язання цього питання тривало аж до 5 листопада 1948 року. Зрештою, після низки бюрократичних узгоджень, проєкт узагалі зняли з порядку денного [18, с. 223-224].

Українські повстанці активно чинили опір переселенським заходам радянської влади, використовуючи водночас збройні та пропагандистські методи. Розглядаючи примусові переселення як реальну загрозу для власної діяльності, підпілля намагалось зберегти соціальну й матеріальну базу, якою слугували насамперед селяни [5, с. 270]. Вже 16 вересня 1949 року Управління МДБ Станіславської області виявило й вилучило антирадянське звернення, що належало ліквідованому референту СБ Карпатського крайового проводу, відомому під псевдонімом «Шах» [39, с. 160]. У цьому документі повстанці відкрито застерігали громадян: «Українці! Московсько-більшовицькі окупанти заставляють Вас добровільно переселятися у східні області України. Не вірте цьому обману. Це черговий похід більшовицьких колонізаторів із загального плану знищення українського народу. [...] Переселенській кампанії чиніть організаційний відпір, скривайте майно і переходьте на нелегальне становище».

Радянська влада натомість ретельно готувала й офіційно обґрунтовувала переселенські заходи на Прикарпатті, прагнучи надати їм «законного» та добровільного характеру. Серед головних підтверджень такої позиції – постанови Ради Міністрів УРСР і ЦК КП(б)У від 12 серпня 1949 року, якими проголошувалося «добровільне переселення селянських господарств» із західних регіонів до південних і східних областей України. Для підтримки агітаційної кампанії залучалися уповноважені з Херсонщини, Запоріжжя, Миколаївщини та інших областей, які мали «просвітницьку» місію: ознайомлювати селян із можливостями праці й проживання в нових місцях. З окремих західноукраїнських сіл спеціально відправляли представників на огляд можливих місць переселення, що за задумом влади мало переконати селян у вигідності переїзду. Однак у низці випадків місцеві посадовці порушували принципи «соціалістичної законності», створюючи атмосферу залякування,

використовуючи тиск чи навіть погрози. Через це серед селян ширилися чутки про примусові депортації до Сибіру, що ще більше знижувало довіру і бажання «добровільно» залишати рідні землі [36, с. 306-309].

У 1949 році в Більшівському районі Станіславської області передбачалося переселити двадцять селянських родин, однак фактично виїхало лише сім, що свідчило про провал агітації та сумніви селян у реальних перевагах переїзду. Проте партійне керівництво не відмовилося від планів і вже на 1950 рік поставило амбітніше завдання – переселити додатково 40 сімей. Для цього організували збори голів сілрад, на яких проводили відповідну агітаційну роботу й складали списки охочих. Але, як і слід було очікувати, кампанія знову зазнала невдачі: станом на 10 лютого 1950 року лише одна родина офіційно погодилася на переїзд, а три перебували в процесі підготовки. Такі цифри демонструють небажання місцевого населення залишати свої господарства попри тиск «згори» [53].

Там, де адміністративні заходи не дали результату, застосовувалися прямі форми примусу. У червні 1950 р. радянська влада переселила мешканців сіл Майдан і Нова Гута (Станіславський р-н) та Посіч (Лисецький р-н) до Херсонської області, а звільнені землі використали для організації полігону, де проводилися військові навчання із залученням наземної й зенітної артилерії [39, с. 164].

Важливо зазначити, що на шляху повної «реформації» українського соціуму радянській владі заважали не лише компактні селянські громади, а й велика кількість хуторів, які існували на території західних областей, особливо в 1930–1940-х рр. Саме тому влітку 1950 р. розпочали масштабну ліквідацію понад 70 000 хуторів, адже радянська модель колгоспів і радгоспів суттєво відрізнялася від традиційної хутірської системи розселення [79]. Проте цей план стикався із значними труднощами і реалізовувався вкрай повільно. Станом на листопад 1952 р. у Станіславській області виконання плану дорівнювало лише 31,9 %. Серед інших областей, які не виконали радянських розпоряджень, були:

- Дрогобицька обл. – 35 %,

- Львівська обл. – 35,3 %,
- Тернопільська обл. – 40,7 % [38, с. 371].

Процес переселення сімей та їхніх господарств із хуторів до західноукраїнських областей у серпні 1952 року здійснювався з різною інтенсивністю та нерівномірно, залежно від конкретної області. У Дрогобицькій області з 1 422 запланованих господарств переселили лише 358, а в Станіславській області з 6 650 – 1 941, перевізши водночас 1 591 будинок і збудувавши ще 296 нових, тоді як 453 господарства вирушили до південних регіонів [50, с. 85-88].

Виселення систематично використовували також як помсту за дії оунівців та спроби будь-яких диверсійно-терористичних акцій проти радянського режиму. Так, у липні 1949 р. на виконання наказу МДБ СРСР № 00386 від 20 грудня 1948 р. органи держбезпеки посилили репресії у відповідь «диверсійно-терористичну діяльність підпілля ОУН» [54, с. 129]. Всього за десять місяців 1949 р. Управління МДБ Станіславської області разом із міськрайвідділами виселило 1 358 родин (близько 4 011 осіб), підозрюваних у зв'язках із націоналістами. Окремо, у зв'язку зі збройними діями підпілля в першій половині 1949 р., співробітники 2-Н відділу МДБ склали додаткові облікові справи на 119 сімей, звинувачуючи їх у фактичній чи ймовірній підтримці повстанців. У процесі таких депортацій з мапи зникали цілі населені пункти, руйнувалися традиційні суспільні та торговельні зв'язки [17, с. 31].

Архівні матеріали засвідчують, що радянська номенклатура у взаємодії зі спеціальними службами здійснювала активні заходи для недопущення повернення виселених членів ОУН до місць їхнього попереднього проживання. Постанова Ради Міністрів СРСР від 6 квітня 1950 року скасувала визначені строки перебування на спецпоселенні, фактично перетворивши його на безстрокове, тобто довічне покарання. Усі діти, народжені в родинях депортованих українців, автоматично вважалися спецпоселенцями. У разі втечі з місць примусового поселення особа могла отримати покарання у вигляді до 20 років каторжних робіт. Лише з 15 червня 1959 року набув чинності указ Президії Верховної Ради СРСР «Про відповідальність колишніх спецпоселенців

за самочинне повернення...», який зменшував санкцію за втечу до трирічного ув'язнення. Однак, незважаючи на цю зміну, система залишалася вкрай репресивною, що свідчило про цілковите нехтування радянською владою принципами гуманності та нормами міжнародного права [6].

Як наслідок подібних політик, попри ідеологічну риторику «справедливості» й «прогресу», радянський репресивний апарат вдавався до одного з найбільш масштабних злочинів – насильницького переселення сотень тисяч громадян, найбільш вразливими серед яких були жінки й діти. Масштаб депортацій свідчив не лише про намір придушити волелюбні прагнення українського народу, а й про цілеспрямоване бажання змінити національну та соціальну структуру суспільства. За своєю суттю, це були спроби переформатувати регіон згідно з директивами партійних органів, нехтуючи основоположними правами людини та міжнародними стандартами.

Попри те, що депортації залишалися наймасовішим проявом репресивної діяльності, вони аж ніяк не вичерпували весь спектр тиску, як це підтверджує «Інформаційний звіт УПА про події на території Косівського, Кутського та Яблунівського районів за квітень 1947 р.» [8, с. 399]. Згідно з цим документом, чимало громадян страждали від обов'язкових лісозаготівель, на які змушували йти без належної платні і за власний кошт, а за невиконання чи відмову від праці загрожували суворі покарання. Фактично такі заходи перетворювали роботу на лісозаготівлях на примусові трудові повинності, встановлюючи пряму залежність виживання людей від підпорядкування вимогам режиму.

Водночас репресивна політика радянської влади на теренах Карпатського краю торкалася не лише соціально-економічної, а й освітньої сфери, що підтверджується, зокрема, «Витягом зі звіту секретаря ЦК ВКП(б) Громова від 27 травня 1950 р.». У документі йдеться про наслідки депортації заможних селян зі Станіславської області, здійснення суцільної колективізації, а також про масштабні репресії в освітньому середовищі, які зачепили як студентів, так і викладачів вищих навчальних закладів. Серед іншого, звіт містить інформацію про «розкриття» так званої групи «єврейських націоналістів». У самому документі, під приводом «викриття терористичних груп» у Коломийському

педучилищі, Станіславському учительському інституті й медичному училищі, фактично приховувалися систематичні чистки «неблагонадійних» осіб: євреїв (названих «єврейськими націоналістами»), українських «студентів-націоналістів» і навіть «куркулів». За зазначеними свідченнями, їхня загальна кількість сягала понад пів сотні [8, с. 546]. Подібна практика «викошування» самотійно мислячих і свідомих людей у навчальних закладах стала звичним явищем у регіоні. Репресії торкнулися також і педагогічних кадрів, як свідчить приклад 1952 р., коли, згідно з документами, вчителі Заболотівського району зазнали переслідувань через підозру в прихильності до українського національно-визвольного руху [8, с. 600].

Якщо розглядати проблему зловживань владою на місцях, то постає серйозна криза моральних принципів серед частини радянських спецслужб і чиновництва. Найпоширенішими злочинами, які скоювали радянські працівники та їхні підлеглі на теренах Прикарпаття, виявилися пограбування, незаконне утримування під вартою, фальсифікація кримінальних справ, тортури, зґвалтування та вбивства. Боротьба більшовиків із такими проявами «радянської законності», вочевидь, була вибірковою і переважно зводилася до втручання лише тоді, коли надмірна кількість правопорушень починала прямо загрожувати планомірному встановленню радянської влади в регіоні [44, с. 80]. Однак навіть у разі виявлених злочинів покарання мали переважно формальний характер і рідко сягали реальних судових вироків. Зокрема, у 1945–1946 рр. у Станіславській області було офіційно зафіксовано 210 фактів «порушення радянської законності», з яких лише вісім завершилися реальними судовими покараннями, решта ж обмежилися дисциплінарними санкціями [7, с. 10-11].

Таким чином, репресивна політика радянської влади на Прикарпатті протягом 1944–1962 рр. мала всі характерні риси, притаманні іншим територіям заходу України з потужним рухом спротиву та підпіллям. Навіть після фактичного припинення відкритої боротьби УПА національна свідомість серед місцевого населення збереглася й набула ще більшої стійкості. Головний удар режиму був спрямований проти «націоналістично налаштованих» верств, серед яких особливо виділялися студенти та викладачі, що підлягали «вичищенню» з

освітніх установ, а також цілі родини, що зазнали депортацій (як-от операція «Захід» 1947 р.). Крім того, практика покривання систематичних зловживань на місцях у поєднанні з порушеннями елементарних прав людини викликає рішуче засудження. Події тих часів стали одним із найтрагічніших прикладів того, як тоталітарний устрій може свідомо ігнорувати свободу й гідність народу, розглядаючи регіон як «полігон» для відпрацювання власних репресивних підходів.

РОЗДІЛ 2

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ РЕГІОНУ

По завершенні Другої світової війни український визвольний рух продовжував керуватися ідеологічними засадами, закріпленими в програмних документах ОУН (зокрема ухвалами III Надзвичайного Великого збору ОУН у серпні 1943 р. та рішеннями Конференції ОУН 1950 р.). Ці документи проголошували безкомпромісну боротьбу проти будь-яких імперіалістичних держав, у яких «один пануючий народ поневолює культурно, політично та визискує економічно інші народи», і підкреслювали: «ОУН бореться проти СРСР». Відповідно, соціально-економічні перетворення, які почала впроваджувати на Прикарпатті нова більшовицька окупаційна влада (одночасно з політичними змінами), сприймалися націоналістичним підпіллям як пряма загроза. Спроба радянської влади, за висловом О. Довженка, «вдягнути західноукраїнські землі в бушлат землянистий» [33, с. 221-224], – тобто уніфікувати життя Галичини за зразком решти СРСР – видавалася повстанцям неприйнятною, оскільки несла, на їхнє переконання, лише нове поневолення та культурно-економічну деградацію краю.

Повернення радянської влади в 1944 р. викликало серед місцевого населення суперечливі настрої. У краю навіть побутувала іронічна приказка: «Перші совіти були ліпші, бо вони прийшли і одразу пішли» [66, с. 41], Малася на увазі перша радянська окупація 1939–1941 рр., коли більшовицький режим не встиг укоренитися, а відтак менше нашкодив усталеному життю галицьких сіл. Натомість нова, «друга» радянська експансія з 1944 р. одразу супроводжувалася системними заходами для утвердження соціалістичного ладу. Українські повстанці відповіли на них активною підпільною агітацією, закликаючи селянство не допустити зміцнення влади. Уже 1944–1945 рр. відділи УПА поширювали листівки та інструкції, що закликали саботувати економічні кампанії радянської адміністрації: не підписуватися на державні позики, не здавати хліб за встановленими нормами, уникати участі в переписі населення та впровадження паспортного режиму. У деяких зверненнях відверто

рекомендувалося вдаватися до радикальних дій, зокрема «знищувати в сільрадах всі книги і списки», аби перешкодити запровадженню нового порядку на селі.

Особливу увагу підпільні структури ОУН і УПА приділяли протидії примусовій колективізації сільського господарства, що розгорталась на заході України після 1944 року. Створення колгоспів і радгоспів підривало традиційну аграрну структуру регіону, де переважали одноосібні селянські господарства. Саме ці господарства тривалий час були економічною та логістичною базою українського повстанського руху, забезпечуючи його продуктами, укриттями та зв'язковими. У разі реалізації сталінського плану суцільної колективізації ця основа мала бути ліквідована, що фактично означало повну втрату підтримки з боку села.

З огляду на це, підпілля ОУН-УПА розглядало насадження колективних форм господарювання як пряму загрозу своєму існуванню і вживало всіх можливих заходів, щоб зірвати ці ініціативи. З боку радянської влади одноосібники трактувалися як потенційні «класові вороги», що протистоять курсу на будівництво соціалістичного села. Опір колективізації набував як пасивних форм – ухилення від вступу до колгоспів, приховування інвентарю, відмова від здачі продовольства – так і активного спротиву. Повстанці здійснювали диверсійні акти, підпалювали колгоспне майно, нищили техніку, нападали на партійних працівників, агрономів і активістів.

Архівні документи свідчать про десятки таких інцидентів. Зокрема, 21 серпня 1945 року в Станіславській області протягом лише одного дня підпільники вчинили серію атак: у Городенківському районі було спалено шість колгоспних молотарок, у селі Турка Коломийського району – підірвано ще одну, а в тому ж районі атаковано озброєну групу НКВС, яка охороняла сільськогосподарські угіддя [3, с. 453–454]. Ці дії мали як тактичну, так і символічну мету – демонструвати неприйняття радянської політики селянами та підірвати процес колективізації зсередини.

Селяни, зі свого боку, виявляли рішуче небажання працювати в новостворених колгоспах, оскільки практика «кооперації» виявилася далекою від обіцяної справедливості. Обіцянки щодо оплати праці часто не виконувалися. Замість належної частки врожаю чи грошової компенсації за трудовні багато селян узагалі нічого не отримували. За офіційними даними, у 1949 році 4 % колгоспів Станіславської області не видали зерна за трудовні, а 21 % не виплатили жодних коштів [31, с. 112–113]. Окрім того, у разі невиконання встановлених планів до колгоспників застосовували штрафи, які іноді повністю позбавляли їх заробітку. Як наслідок, значна частина селян свідомо уникала роботи в колгоспах: у 1950 році близько 45 % колгоспників Прикарпаття не виконували мінімуму трудовнів, фактично саботуючи систему.

Незважаючи на опір, радянська влада продовжувала реалізовувати політику суцільної колективізації. Колгоспи, зруйновані або занедбані в роки війни, відновлювалися і наповнювалися ресурсами за рахунок конфіскованого майна «ворогів народу». Зокрема, у користування колгоспів передавали реманент і худобу, вилучені в родин повстанців, яких депортували до Сибіру та Казахстану [4, с. 56–59]. Особливо масштабним прикладом такої практики стала «Операція “Захід”» у жовтні 1947 року, коли за одну добу із західноукраїнських областей примусово виселили понад 78 тисяч осіб. Така акція не лише ослабила соціальну опору повстанців, а й забезпечила нові ресурси для колективного сектору.

Окремих селян, які відмовлялися вступати до колгоспів, змушували до цього силоміць. Їх примушували здавати особисті знаряддя праці, обкладали надмірними податками, арештовували, а подекуди застосовували насильство – від побоїв до погроз зброєю. Найбільш заможні родини піддавалися «локальному розкуркуленню» – конфіскації майна та депортації [37, с. 58-60]. Так, якщо у 1946 році в Станіславській області було понад 210 тисяч індивідуальних господарств із середнім наділом у 3,8 га, то до 1950 року 96,7 % селянських дворів уже входили до колгоспів, а площа приватного землеволодіння скоротилася на 99,1 % [32, с. 61–62].

Для тих, хто залишався поза колгоспною системою, з 1951 року була запущена нова хвиля репресій: проводилося виселення «куркульських» сімей, ліквідовувалися хутори, а дрібні поселення зникали з карти. Така політика супроводжувалась насильницькою перебудовою сільського простору. (див. Додаток Б)

Радянська влада активно спиралася на соціальні низи – бідняків та маргіналізовані верстви села, які охоче брали участь у перерозподілі майна заможніших господарів. З них формувалися тимчасові комітети, що займалися розподілом церковного та поміщицького майна. Однак нерідко ці особи лише імітували належність до бідноти, переслідуючи особисту вигоду. У спогадах мешканця села Воскресінці Миколи Ласійчука згадується, як на мітингу кандидатка на посаду крамарки змушена була розповісти про своє минуле: «я дочка бідняків, працювала ціле життя на куркулів». Селяни не стримали сміху, оскільки всім було добре відомо, що родина дівчини займалася торгівлею на базарі, а сама вона ніколи не знала фізичної праці [26, с. 27].

Паралельно проводилися масові переселенські акції, які формально виправдовувалися економічними потребами. Урядові постанови пояснювали це перенаселеністю регіону й нестачею робочих місць. Насправді мета полягала у примушенні незгодних селян до вступу в колгоспи через загрозу депортації на віддалені території з суворими кліматичними умовами [8, с. 690]. Щоб надати створюваним господарствам вигляду ініціативи «знизу», їх називали патетичними назвами, як-от «Радянська Україна» (Тлумацький район) або «імені М. С. Хрущова» (с. Микуличин) [58, с. 46–47]. Ці назви були формою лояльності до режиму, хоча сам Хрущов у ці села, за свідченнями, ніколи не приїздив. Єдина згадка – про його короткочасне перебування з охороною в сусідній Яблуниці у квітні 1947 року [1, с. 439].

Упровадження сталінської моделі господарювання відбувалося поспіхом, часто в обхід законів. У першому півріччі 1947 року в Станіславській області було офіційно зафіксовано понад 30 випадків грубих порушень законності у

процесі колективізації. Зловживання владою, тиск на селян, використання фальсифікацій у звітності та залучення силових структур до «агітації» стали системними явищами [31, с. 112–113].

Окрім загнання селянства в сталінські колгоспи, колективізації лісових і земельних угідь, також велися соціально-побутові зміни в житті селянства [51, с. 228]. Ці кроки фактично засвідчували безсилля офіційної пропаганди: значна частина прикарпатського селянства залишалася глибоко релігійною і співчувала українським повстанцям, тому комуністичній агітації було важко здобути вплив на місцях. Щоб зруйнувати цей симбіоз населення з підпіллям, компартія посилила роботу своїх осередків. Почастішали партійні конференції, наради, збори, і неявка на них трактувалася як вияв нелояльності – це могло мати для працівника серйозні наслідки (догани, звільнення тощо) [23, с. 17-20].

Організаційно-партійні заходи, які супроводжувалися систематичним насильством і залякуванням, мали на меті повне утвердження контролю Комуністичної партії над Прикарпаттям. Одним із ключових завдань радянського керівництва в цей період була політична мобілізація населення для участі у виборах до Верховної Ради СРСР, призначених на 10 лютого 1946 року. Проведення виборів на території, де ще тривала збройна боротьба УПА і де значна частина населення зберігала антисистемні настрої, вимагало жорсткого адміністративного втручання.

Напередодні голосування ситуація в регіоні фактично наблизилась до умов військового стану. Було сформовано 342 гарнізони внутрішніх військ, кожен з яких налічував у середньому 20 озброєних бійців. Крім того, створили 70 мобільно-оперативних груп чисельністю від 20 до 100 осіб. Ці формування мали завдання забезпечити «блокаду» підозрюваних у нелояльності населених пунктів, а також ізолювати активне підпілля, яке зберігало вплив навіть попри зимові втрати й ослаблення [4, с. 59–67].

Водночас для забезпечення лояльності населення було мобілізовано партійних функціонерів, співробітників МДБ і НКВС, працівників місцевих

органів влади, комсомольців та навіть вчителів. Влада побоювалася масового зриву виборів або їх бойкоту, тому намагалася створити атмосферу тотального контролю. Часто села оточували, а переміщення громадян обмежували. У деяких випадках використовувалися заходи прямого тиску – від погроз до арештів «підозрілих» осіб, особливо тих, хто відмовлявся брати участь у голосуванні.

Попри тиск, бойкот виборів у низці сіл Прикарпаття став масовим явищем. Значною мірою цьому сприяла скоординована діяльність підпілля ОУН-УПА. Ще восени 1945 року в багатьох селах підпільники провели нелегальні зібрання – по одному представнику від кожного двору. На таких таємних сходах ухвалювали рішення про зрив виборів, обговорювали методи протидії, розробляли заходи безпеки. Поширеними стали домовленості не йти на виборчі дільниці, не дозволяти їх відкриття, знищувати бюлетені, а іноді – навіть нападати на осередки радянської адміністрації.

Архівні документи Політуправління Прикарпатського військового округу містять численні свідчення про проведення подібних таємних нарад. Наприклад, у листопаді 1945 року такі зібрання відбулися в селах Липиця-Долішня Більшівцівського району, Снідавка Косівського району та інших. Жителі одностайно вирішували всіляко перешкоджати проведенню виборів, які вважали насильницькими та фальсифікованими [3, с. 499–514].

Одночасно з політичними акціями, спрямованими на легітимізацію влади, радянське керівництво розпочало активну ідеологічну кампанію, покликану трансформувати культурну ідентичність регіону. В міських театрах Станіслава, Коломиї та Косова ставили п'єси на теми класової боротьби, героїзації червоноармійців і «перемог» марксизму-ленінізму. У філармоніях, бібліотеках, школах і будинках культури працювали закріплені лектори, які проводили заняття з «ідеологічного просвітництва» і заохочували молодь до вступу в комсомол.

Сільське населення, особливо в гірських районах, яке традиційно орієнтувалося на національні традиції та духовність, штучно долучали до читання преси – здебільшого через рознарядки. У Яремчанському районі, наприклад, селянам примусово нав'язували підписку на газету «Більшовик Прикарпаття», яку часто ніхто не читав. Найбільш «активних» колгоспників, які демонстрували лояльність до нової влади, заохочували поїздками до Москви, зокрема на Виставку досягнень народного господарства (ВДНГ), що мало створити образ «успішного радянського життя» та слугувало засобом м'якої пропаганди [78].

Ідеологічна індоктринація натикалася на активний опір місцевої інтелігенції, зокрема діячів колишнього товариства «Просвіта», вчителів, священників та студентів. У галицьких селах добре пам'ятали трагічні події, пов'язані з політикою радянського режиму: Голодомор 1932–1933 років, масові репресії 1939–1941 років, депортації в Сибір. Це викликало загальну недовіру до нової влади. Підпільна інтелігенція поширювала заборонену літературу, організовувала таємні читання та обговорення. Осередками опору залишалися читальні «Просвіти», що функціонували до моменту примусового закриття. В них тривало культурне життя: тут зберігали національні пісні, традиції, поширювали націоналістичні гасла та історичну правду, яку витісняла радянська пропаганда.

Після ліквідації цих осередків багато храмів у селах були перетворені на клуби, склади чи майстерні. Це не тільки знищувало духовне життя громад, а й принижувало релігійні почуття селян. У деяких випадках підпільники реагували на це створенням самвидаву. У селі Голоскове Коломийського району, зокрема, підпілля виготовило й розповсюдило альбом під назвою «Кати України», до якого були включені фотографії місцевих радянських чиновників, причетних до репресій. Цей акт мав на меті не лише викриття, а й формування колективної пам'яті спротиву.

Комуністична агітація у повоєнні роки системно охоплювала всі сфери життя, і особливу увагу влада приділяла впливу на підростаюче покоління. Через систему шкільної та позашкільної освіти радянський режим прагнув сформувати лояльного до державної ідеології громадянина, позбавленого «націоналістичних пережитків». Освітня політика розглядалася як ключовий інструмент у справі «перевиховання» населення західних областей. Уже в 1944 році на території Станіславської області під егідою радянських органів освіти відновили роботу 747 шкіл, 11 середніх спеціальних навчальних закладів та Станіславський учительський інститут. Головною функцією інституту стала підготовка «ідейно надійних» педагогічних кадрів, які могли б виконувати не лише освітні, а й ідеологічні завдання – вести просвітницьку роботу в школах, клубах, пересувних агітбригадах, комсомольських гуртках.

Водночас система виховання цілеспрямовано витісняла релігійні, національні та родинні цінності, які були глибоко вкорінені в традиційному укладі життя карпатських сіл. Нав'язування нових «свят» – наприклад, днів народження радянських вождів або річниць Жовтневої революції – викликало спротив. У ряді випадків підпільники ОУН реагували на прорежимну активність освітян прямими застереженнями. У деяких карпатських селах на дверях шкіл з'являлися анонімні листівки з погрозами вчителям-комсомольцям: «Вибирайся з нашої землі... Верб у ярах у нас вистачає!» – подібні послання були спробою стримати ідеологічне наступництво й залякати відкритих прихильників радянського режиму [, с. 502].

Такі акції відбувалися не ізольовано, а були частиною ширшої протидії процесам радянзації. Спротив населення і підпілля був настільки активним, що це змусило радянське керівництво часто змінювати партійне керівництво області. Зміщення місцевих функціонерів пояснювали «недостатньою ефективністю», однак реальна причина крилася у складності ситуації: підпільна мережа УПА зберігала вплив і здатність до швидкої мобілізації. У багатьох випадках дії підпільників випереджали кроки радянських спецслужб. Навіть масштабні операції НКВС – з облавами, арештами, блокадами – нерідко

спричиняли хвилю у відповідь: знищення радянських адміністративних об'єктів, ліквідація колгоспних активістів, підрих залізничних колій та мостів.

Зокрема, збройні групи ОУН-УПА регулярно атакували господарські бази Червоної армії, палили складські приміщення, захоплювали запаси продовольства, худобу, сільськогосподарську техніку. Частими були диверсії на лініях постачання – пошкодження залізничної інфраструктури, підриви ешелонів, викрадення телефонних дротів. Такі дії мали не лише економічний ефект, але й психологічний вплив – підривали віру в усесильність радянської влади та тримали суспільство в постійній напрузі.

Паралельно із соціальною та культурною трансформацією радянська влада активно розгортала економічні зміни. Основна мета – уніфікація господарського устрою новоприєднаних територій із союзним центром. У травні 1945 року ЦК КП(б)У та Рада Народних Комісарів УРСР ухвалили постанову «Про заходи з відбудови і подальшого розвитку господарства Львівської, Станіславської, Дрогобицької, Тернопільської, Волинської, Чернівецької областей», яка окреслювала завдання прискореної індустріалізації регіону. Планувалося не тільки відновлення зруйнованих підприємств, але й створення нових галузей, доти майже не розвинених у західних областях – машинобудування, металообробки, приладобудування [32, с. 61–62].

Реалізація цих завдань відбувалася високими темпами. У 1948 році західні області вже забезпечували 12,6 % промислового виробництва України (проти 4,7 % у 1940-х рр.). До 1950 року кількість робітників на великих підприємствах регіону сягнула 284 тисяч. У Станіславській області було відновлено роботу Городенківського цукрового заводу, а в 1957 році – відкрито новий Бовшівський цукровий комбінат. Сумарна добова продуктивність цих об'єктів у середині 1950-х років становила від 1 до 2 тисяч тонн цукру [71, с. 108].

Щоб мобілізувати трудові ресурси і стимулювати економічну активність, на підприємствах області створювалися ради з технічного прогресу, технічні

гуртки, комісії новаторства. За даними обласного партархіву, до початку 1960-х років у регіоні було організовано близько 200 загальних виробничих нарад і 88 цехових зібрань. Такі заходи слугували інструментами мобілізації працівників до участі в соціалістичних змаганнях, основною метою яких було не підвищення якості продукції, а виконання й перевиконання виробничих планів.

Нерідко це призводило до імітаційної звітності, нехтування стандартами й перевантаження працівників. Часто виконання планів вимірювалося в кількісних показниках, без урахування технологічних параметрів або рентабельності. У гонитві за показниками не бралися до уваги екологічні наслідки: промислові відходи скидалися у річки, земля забруднювалася важкими металами, а самі підприємства працювали без систем очищення. Такі прояви системних проблем радянської моделі розвитку ставали дедалі помітнішими, попри офіційний образ «економічного прориву».

Прикарпаття здавна було багатим на поклади нафти й природного газу, тож у повоєнні роки влада подбала про їхнє максимальне використання. Швидкими темпами відновлювали видобуток як на давніх промислах, так і на нововідкритих родовищах Західного регіону (в околицях Долини, Дашави, Гвізда, Спаса, Рожнятова, Биткова, Борислава) [69, с. 122]. Оскільки запеклі бойові дії майже не зачепили гірських і передгірських районів, відбудувати інфраструктуру видобутку вдалося доволі швидко. Максимальне «викачування» ресурсів з краю стало одним із головних завдань радянської номенклатури – поступаючись пріоритетністю лише боротьбі з «бандитизмом» (українським підпіллям). Обласний комітет партії вимагав від керівників районів різкого підвищення продуктивності на нафтопромислах і в лісових господарствах, щоб безумовно виконати планові поставки, встановлені Державним комітетом оборони (ДКО) [51, с. 172]. Для забезпечення потреб зростаючої галузі, до краю масово скеровували так званих «фахівців» з інших нафтовидобувних центрів СРСР (зокрема випускників вишів Баку, Грозного та ін.). Проте рівень багатьох приїжджих кадрів виявився незадовільним. Через їхні непрофесійні дії – наприклад, невміле застосування складних методів

буріння (таких як гідравлічний розрив пластів) – траплялися аварії, що назавжди консервували частину нафтових покладів. На цю проблему звертали увагу навіть високопосадовці. Так, на XIII пленумі ЦК КП(б)У (15–17 серпня 1946 р.) секретарі Дрогобицького та Рівненського обкомів С. Олексенко і В. Бегма відзначали, що деякі східноукраїнські області відряджають на захід України відсталих спеціалістів «за принципом – на тобі, небоже, що нам не гоже». Таким чином, замість кваліфікованих кадрів регіон отримував тих, хто вже «розклалися» і тягнули за собою «брудні хвости» непрофесійності [70, с. 23-25].

Щоб зменшити залежність від фахівців, спеціально направлених зі східних регіонів СРСР, радянська влада ще в перші повоєнні роки почала активно розвивати локальну освітню інфраструктуру, спрямовану на підготовку кваліфікованих кадрів для ключових галузей економіки Прикарпаття. Особливу увагу приділяли нафтовидобувній сфері, яка ще з довоєнного часу мала стратегічне значення для регіону. У 1945 році у Львівському політехнічному інституті було відкрито нафтовий факультет, що став головним джерелом підготовки інженерів для нафтових промислів Карпат. А вже 1963 року в Івано-Франківську створили філію цього факультету, яка згодом перетворилася на самостійний вищий навчальний заклад – Івано-Франківський інститут нафти і газу (сьогодні – Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу). Його заснування стало важливим кроком у забезпеченні регіону технічними фахівцями [65, с. 90–91].

Паралельно відбувалася структурна організація нафтової галузі. Було створено спеціалізовані виробничі об'єднання, які координували та оптимізували роботу видобувних підприємств. Серед них – управління «Долинанафта», «Бориславнафтогаз» і «Надвірнанафтогаз», які відповідали за розвідку, експлуатацію та розвиток відповідних родовищ. Їх діяльність базувалася на централізованому плануванні й тісно інтегрувалася у загальносоюзну систему паливно-енергетичного комплексу.

Окрім нафти, влада намагалася розвивати й інші види паливних ресурсів, зокрема буре вугілля. У повоєнні роки були обстежені два родовища бурого вугілля на території північно-західної частини Прикарпатського вугільного басейну. Їхні поклади тягнулися через околиці сіл Ковалівка, Стопчатів, Мишин, Тростянець і Новоселиця до Снятинщини та далі – на Буковину. На цих родовищах ще з міжвоєнного періоду працювали сім шахт, які під час Другої світової війни були затоплені відступаючими німецькими військами. Після їхньої часткової розчистки вугільний видобуток вдалося відновити, однак він залишався незначним – у середньому 2–5 тонн бурого вугілля на добу. Через низьку рентабельність та важкі умови праці цей напрям так і не набув стратегічного значення в господарській структурі регіону [68, с. 172–173].

Водночас у регіоні почали випускати нові види промислової продукції, необхідної для відбудови зруйнованого господарства. Зокрема, на місцевих підприємствах налагодили виробництво зрідженого газу, бітуму, парафіну, аеросилу. Зросли обсяги цементної промисловості, яка забезпечувала потреби житлового та інфраструктурного будівництва. Особливо швидко розвивалася хімічна галузь: на вже діючих підприємствах, таких як Калуський калійний комбінат, встановлювалося нове обладнання, що давало змогу нарощувати обсяги виробництва й підвищувати технічний рівень підприємств [76, с. 180].

Однією з важливих складових економіки Прикарпаття стала лісова та деревообробна промисловість. Ліси Карпат слугували джерелом стратегічного ресурсу для післявоєнної відбудови. За даними на 1950 рік, до половини всього промислового виробництва області припадало на лісозаготівлю, деревообробку й супутні галузі. Щороку з Прикарпаття вивозили мільйони кубометрів деревини, яка постачалася в інші регіони СРСР. Через стратегічне значення цієї галузі контроль за виконанням лісозаготівельних планів здійснювався на найвищому рівні. Відповідно до наказу Генерального прокурора СРСР № 248 від 14 жовтня 1944 року, обласна прокуратура мала забезпечувати нагляд за дотриманням норм мобілізації населення та транспорту для потреб лісозаготівель. У звітах прокуратури згадуються випадки саботажу,

формального виконання планів, зловживань з боку керівників сільрад і виконкомів, що свідчить про глибокі системні проблеми в реалізації економічної політики [13, с. 79].

Попри численні спроби стандартизувати соціалістичну модель господарювання, не всі проекти радянської влади вдалося реалізувати. Зокрема, у високогірних районах Карпат спроби впровадити колгоспну систему зазнали суттєвих труднощів. Через обмеженість придатної для обробітку землі, складні природно-кліматичні умови, а також опір місцевого населення, сільське господарство у гірських зонах залишалося переважно традиційним – з орієнтацією на полонинське скотарство, лісокористування й заготівлю сіна. Влада намагалася пришвидшити процес колективізації, вдаючись до адміністративного тиску та залякувань. У 1947 році Яремчанський райком КП(б)У розіслав до сіл заготовлені бланки заяв про вступ до колгоспів. Тим, хто відмовлявся підписувати ці документи, відкрито погрожували виселенням або обмеженням у доступі до лісів, пасовищ та дров [78].

Зміни торкнулися і зовнішнього вигляду прикарпатських міст. Радянські архітектори й планувальники почали кампанію «модернізації» міського середовища, спрямовану на ліквідацію «хаотичної» довоєнної забудови. Основною метою було перетворення міст на індустріальні центри, що відповідали естетичним і функціональним нормам соціалістичного реалізму. Найбільш масштабні перетворення відбулися в обласному центрі – Станіславі (нині Івано-Франківськ). Як згадує архітектор-реставратор Ігор Панчишин, у другій половині 1940-х років почалося активне витіснення історичної забудови – вузьких вуличок, кам'яниць, приватних подвір'їв – на користь типових багатоповерхових житлових будинків, відомих як «хрущовки». У межах концепції «міста будівників комунізму» Станіслав перетворювався на зразковий обласний центр радянського типу. Ці зміни докорінно трансформували міське середовище і, в багатьох випадках, завдали непоправної шкоди архітектурній спадщині [30].

У 1950-х роках у краї з'явилася мережа нових проектних і будівельних організацій, покликаних реалізувати масштабні плани забудови. Протягом 1951–1957 рр. у Станіславі були створені проектні бюро «Облсільпроект», «Облремпроект», «Облкомунпроект», «Облдорремпроект» та низка будівельних управлінь при облбудтресті. Ці установи спеціалізувалися на проектуванні та виготовленні залізобетонних конструкцій і деталей, необхідних для житлового і промислового будівництва. Згодом вони неодноразово реорганізовувалися (змінювали назви й підпорядкування) відповідно до потреб чергових п'ятирічних планів [29, с. 214].

Офіційна радянська звітність систематично формувала образ «перетвореного» західноукраїнського регіону як успішно інтегрованого до складу СРСР і виведеного на новий рівень соціально-економічного розвитку. Високопоставлені партійні документи, зокрема постанова Політбюро ЦК КПУ від 11 квітня 1955 року «Про стан та заходи подальшого поліпшення роботи органів Комітету державної безпеки в західних областях Української РСР», проголошували досягнення радянської влади в ліквідації неписьменності, зростанні культурного і матеріального добробуту, розширенні мережі соціальних інституцій. У тексті постанови зазначалося, що: «На основі неухильного розвитку соціалістичної економіки досягнуто значного піднесення матеріального добробуту, культурного рівня трудящих, ліквідовано неписьменність. З кожним роком зростає мережа шкіл, технікумів, інститутів, театрів, клубів, бібліотек, лікарень, санаторіїв та будинків відпочинку. В західних областях вирости численні кадри народної інтелігенції з місцевого населення» [2, с. 566–570].

Однак ці оптимістичні формулювання суттєво відрізнялися від реальної ситуації на місцях. Архівні матеріали обласних і районних адміністрацій засвідчують численні проблеми в соціально-економічній сфері. Населення, особливо в сільській місцевості, продовжувало чинити опір державному тиску – насамперед у питаннях обмеження особистих прав. Селяни масово висловлювали незадоволення запровадженням паспортного режиму, який

фактично прикріплював їх до місця проживання, унеможлиблюючи вільний вибір місця праці або навчання. Окремі громади саботували виконання планів заготівель, відмовлялися від участі в колгоспному виробництві або уникали здачі продуктів державі.

Соціально-економічне становище гірських районів залишалося критичним. Високий рівень ізоляції, відсутність транспортної інфраструктури та складні кліматичні умови унеможливлювали ефективне впровадження колгоспної моделі. Паралельно з цим відзначалася загальна деградація матеріального становища селян. Формальне перевиконання планів, що фігурувало у звітності, часто досягалося за рахунок скорочення споживання, збільшення податкового навантаження та посилення трудової експлуатації. Дослідники того часу зазначають, що значна частина колгоспників жила на межі виживання, а система трудоднів не гарантувала елементарного продовольчого забезпечення [45, с. 283].

Повернення радянської влади до Карпатського регіону в 1944 році ознаменувалося не лише політичною, а й масштабною економічною трансформацією, яка фактично продовжувала курс, започаткований під час першої радянзації 1939–1941 років. Ці перетворення носили експериментальний характер, але в контексті авторитарного режиму їхня реалізація супроводжувалася репресіями, адміністративним тиском і системним придушенням опору. Основною метою цього процесу було повне перетворення традиційного соціально-економічного укладу Галичини, який базувався на приватному дрібному землеволодінні, кустарному ремеслі, локальній торгівлі та вільній господарській ініціативі, на централізовану командно-адміністративну модель радянського зразка.

На практиці це передбачало широкомасштабне розгортання колективізації, створення колгоспів і радгоспів як головної форми ведення сільського господарства. Землі, сільськогосподарський реманент, робоча худоба та запаси – усе це вилучалося у селян на користь колективних

господарств, часто без жодної компенсації. Опір з боку селянства, яке глибоко цінувало право на приватну власність і самостійне господарювання, придушувався шляхом адміністративного тиску, підвищених податків, арештів і депортацій. Традиційна економіка, сформована за століття в умовах культурного різноманіття та багатокладності, була системно зруйнована, а її носії – деморалізовані або фізично усунені. [71, с. 109]

Колективізація стала не лише економічним, а й політичним інструментом контролю над населенням, оскільки включення до колгоспу означало втрату господарської автономії та залежність від рішень партійно-радянського керівництва. Більше того, впровадження командно-адміністративної системи охоплювало не лише сільське господарство, а й ремісничі артілі, лісозаготівлі, торгівлю, тобто практично всі сфери трудової діяльності місцевого населення.

Наслідки таких заходів були відчутними: селяни втрачали землю, знаряддя праці та продуктивну худобу без жодної компенсації, натомість отримуючи статус «члена колгоспу» з обмеженими правами і відсутністю мотивації до праці. У результаті було зруйновано традиційну систему аграрного забезпечення, різко скоротився прошарок заможного селянства, а продовольча безпека в багатьох районах знизилася. У перші післявоєнні роки села потерпали від недоїдання, а в окремих регіонах – і від голоду.

На тлі цих змін уряд УРСР розпочав інтенсивну індустріалізацію Станіславської (з 1962 р. – Івано-Франківської) області. Метою було не лише економічне «вирівнювання» регіону з промисловими центрами сходу СРСР, а й глибша інтеграція західноукраїнських земель у загальносоюзну систему, зокрема до оборонно-промислового комплексу. У рамках цього курсу будувалися великі підприємства нафтохімічної, хімічної, машинобудівної галузей, які потребували значних фінансових інвестицій, інженерних ресурсів і централізованого управління.

Разом із тим пріоритет на користь важкої промисловості призвів до занепаду інших галузей – легкої, харчової, деревообробної – які були більш адаптовані до потреб місцевого населення. Їх розвиток стримували кадровий дефіцит, низька увага з боку союзного планування, а також відсутність гнучкості в централізованій системі управління. Прорахунки в організації виробництва, погана логістика і недооцінка місцевої специфіки поглиблювали відставання в цих секторах.

Активному впровадженню радянської економічної моделі чинили опір не лише озброєні формування УПА, а й широкі верстви населення. Селянство продовжувало підтримувати повстанців, надавати їм притулок, іноді – забезпечувати продуктами чи інформацією. Повстанці, у свою чергу, організовували диверсії на комунікаціях, нападали на колгоспні склади, палили підсобні господарства та заважали роботі транспорту. Особливою мішенню ставали заготівельні кампанії, в яких держава вилучала врожай фактично в примусовому порядку.

У результаті соціально-економічна трансформація Прикарпаття в післявоєнний період розгорталася у двох паралельних площинах. З одного боку, це було централізоване будівництво «соціалізму», що супроводжувалося репресіями, примусом і пропагандою. З іншого – постійний спротив місцевого населення, як збройний, так і пасивний, який суттєво впливав на темпи, ефективність і характер модернізаційних процесів. Ця подвійність і напруженість визначали специфіку радянської політики на Прикарпатті аж до кінця 1950-х років.

РОЗДІЛ 3

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ЗМІНИ У КОНТЕКСТІ ДЕСТАЛІНІЗАЦІЇ 1954–1962 РР.

Встановлення радянської влади на українських землях завдало численних ударів по традиційних підвалинах соціокультурного життя місцевого населення, і цей наступ не припинився навіть після смерті Й. Сталіна. З березня 1953 року, в СРСР розпочався період еволюційного тоталітаризму, який часто згадується як «відлига». На XX з'їзді КПРС у лютому 1956 року нове керівництво партії символічно засудило культ особи Сталіна, що стало першим кроком десталінізації [14]. Микита Хрущов у секретній доповіді викрив масові репресії сталінської доби та зловживання владою колишнього диктатора. Цей поворот супроводжувався реабілітацією частини жертв репресій і скасуванням найбільш одіозних політик сталінського часу, зокрема скасування сталінських законів про заборону зміни місця роботи, скорочення тривалості робочого дня, встановлення мінімальної заробітної плати, запровадження декретних відпусток і пенсійної системи. Проте, ці дії не зупинили подальших соціокультурних трансформацій. Серед таких змін слід відзначити надмірну політизацію та ідеологізацію освіти, виховання й інтелектуально-культурний розвиток, усунення традиційної християнської релігії та українського родинно-сімейного устрою; масову урбанізацію сільського населення, як наслідок інтенсивної індустріалізації, а також зміни у звичаях і обрядах [77, с. 206]. Це були лише найбільш помітні явища, але далеко не єдині за проявами зазначених процесів.

У контексті соціокультурних зрушень періоду десталінізації освітня сфера на Прикарпатті продовжувала залишатися важливим інструментом реалізації державної ідеологічної політики. Незважаючи на певне пом'якшення репресивних практик після смерті Йосипа Сталіна в 1953 році, загальний вектор на уніфікацію, централізований контроль і асиміляцію залишався незмінним. Основним завданням радянської влади, як і раніше, було формування «нової людини» – лояльного громадянина з інтернаціоналістською

свідомістю, позбавленого «буржуазно-націоналістичних» рис, зокрема національної самосвідомості.

У західноукраїнських областях, зокрема в Станіславській (Івано-Франківській) області, цей процес мав системний і водночас поступовий характер. Від кінця 1940-х до 1960-х років здійснювалася послідовна трансформація навчального змісту, кадрового складу та мовної політики в освіті. Особливий акцент робився на впровадженні концепції так званого «інтернаціоналістського виховання», що на практиці означало витіснення українського національного компонента з освітнього процесу – як з навчальних програм, так і з позакласної роботи. Під гаслами «зближення братніх народів» і «зміцнення дружби народів СРСР» відбувалося фактичне формування одноманітного, русифікованого культурного простору.

Найбільш помітно ці процеси проявлялися у міських освітніх закладах. Насамперед це стосувалося мовної політики: починаючи з середини 1950-х років, частка російськомовних шкіл у містах Прикарпаття суттєво зростає. Однією з ключових причин такого зсуву стали масштабні міграційні процеси, пов'язані з переселенням до регіону фахівців, службовців, військових та інженерів з інших частин СРСР. Ці групи вимагали освітніх послуг російською мовою, і система освіти оперативно підлаштовувалась під їхні потреби [52, с. 98].

За даними офіційної статистики, у 1958–1959 навчальному році лише 39,4 % учнів Станіслава навчалися в україномовних школах, тоді як решта охоплювалася російськомовним освітнім середовищем. Ця тенденція посилювалася після ухвалення нового «Закону про школу» в грудні 1958 року, який формально надавав батькам право самостійно обирати мову навчання для дітей. На перший погляд це виглядало як крок у бік лібералізації, однак у реальності закон став інструментом «м'якої» русифікації. Унаслідок адміністративного тиску, браку україномовних підручників і вчителів, а також постійного ідеологічного нав'язування «престижу» російської мови дедалі

більше сімей обирали російськомовну освіту, навіть якщо вдома розмовляли українською [73, с. 28–42].

Як зазначає дослідник С. Сворах, радянська система освіти в УРСР була не лише засобом передачі знань, а й багаторівневим механізмом соціалізації та ідеологічного виховання. Загальноосвітні школи, в його визначенні, виконували роль «чистилищ» радянської ідеології, через які мала пройти кожна дитина – від молодшого шкільного віку до комсомольського юнацтва. Виховання відбувалося за чітко окресленою ієрархією: жовтенята – піонери – комсомольці. Ці структуровані етапи супроводжувалися ритуалами, присягами, обов'язковою участю в політичних акціях та ідеологічних кампаніях, що мали за мету сформувати «правильний» світогляд [72, с. 34].

Водночас доступ до повної середньої освіти для значної частини сільського населення залишався ускладненим. Хоча формально школа стала загальнодоступною, економічна реальність сільського життя цього періоду створювала численні бар'єри. Значна частина дітей у селах завершувала навчання на рівні початкової освіти, тобто до 4-го класу, або припиняла навчання після семирічки. Основною причиною була необхідність долучення до сільськогосподарських робіт – особливо у весняно-літній період, коли учні масово пропускали заняття, допомагаючи сім'ям у колгоспах або приватному господарстві.

Більше того, деякі школи не мали достатнього матеріально-технічного забезпечення: бракувало парт, підручників, кваліфікованих учителів, особливо з природничо-математичних дисциплін. Сільські школи часто функціонували в непридатних приміщеннях, без опалення, водопостачання чи належного освітлення. Це ще більше знижувало мотивацію до навчання як у дітей, так і в батьків. У подібній ситуації перебували й діти з робітничих родин у містах: попри формальну можливість здобути освіту, вони часто змушені були рано йти працювати, щоб підтримати сімейний бюджет, що обмежувало їхній доступ до продовження навчання.

Таким чином, незважаючи на офіційні заяви про «успіхи соціалістичної школи», система освіти в Станіславській області 1950-х років залишалася нерівною, ідеологізованою та тісно пов'язаною з політичними цілями режиму. Освітній процес використовувався не лише як засіб знання, а насамперед як інструмент контролю, адаптації та асиміляції населення до стандартів радянської ідентичності. Замість розвитку різноманіття та підтримки регіональної культурної специфіки, держава вдавалася до уніфікації, в основі якої лежала русифікація, централізм та ідеологічне підпорядкування.

У другій половині 1950-х років радянське керівництво вдалося до чергового реформування системи освіти, що мало на меті формально наблизити школу до потреб суспільства, але в реальності ще більше підпорядкувати її ідеологічним настановам. У грудні 1958 року було ухвалено новий закон про школу, відповідно до якого запроваджувалося восьмирічне обов'язкове навчання, а також створювалися нові типи середніх освітніх закладів. Зокрема, йдеться про загальноосвітні трудові політехнічні школи з виробничим навчанням, вечірні школи для робітничої та сільської молоді, заочні школи, школи з групами продовженого дня та школи для обдарованих дітей [74, с. 108-111].

До навчальних програм включалися нові дисципліни, зокрема, курс історії УРСР, елементи виробничого навчання, а також посилювався тиск на викладання російською мовою. Методика викладання також зазнала змін. У школах активно впроваджувалися групові, бригадні та індивідуальні форми навчання, зростала роль учнівських наукових товариств, олімпіад, гуртків, виробничих і ремонтно-будівельних бригад, що повинні були забезпечити зв'язок між освітою і трудовою діяльністю. Практичні заняття, екскурсії та робота на навчально-дослідних ділянках стали інструментами не лише розвитку пізнавальної активності, але й формування трудових навичок [24, с. 11].

У період після сталінської епохи педагоги Прикарпаття виконували не лише свої безпосередні професійні обов'язки в освітньому процесі, а й активно залучалися до виконання ідеологічних функцій. У системі радянського

виховання вчителі розглядалися як один із ключових каналів впливу на свідомість населення – не тільки дітей, а й дорослих. Окрім навчального процесу, вони виконували ролі штатних пропагандистів, лекторів, політичних агітаторів, часто працювали в клубах, будинках культури, пересувних бібліотеках та інших культурно-просвітницьких структурах.

За офіційними звітами обласного відділу освіти, лише у 1956 році 4 777 педагогів Станіславської області провели 20 157 лекцій і бесід для сільського населення. З них 769 учителів були активними членами Товариства для поширення політичних і наукових знань, у межах якого здійснили 2 237 виступів на ідеологічну тематику. Окрім цього, при школах організовувалися батьківські лекторії – їх у області діяло 311, і вони провели загалом 1 018 публічних лекцій. Основні теми охоплювали питання комуністичного виховання дітей, підтримки радянського ладу, боротьби з «шкідливими буржуазними пережитками» та прославлення «досягнень соціалізму».

Попри зовнішню активність пропагандистської діяльності, соціально-економічне становище населення області залишалося складним. Хоча радянська пропаганда постійно акцентувала на «успішній індустріалізації», реальний рівень життя більшості громадян, особливо в сільській місцевості, практично не змінювався. Колективізоване селянство – основа радянського аграрного ладу – залишалося у вкрай уразливому становищі. До початку 1960-х років умови життя селян значною мірою залишалися на довоєнному рівні або навіть погіршувалися [22, с. 24–25]. Відсутність матеріальних стимулів до праці в колгоспах, нестача якісних житлових умов, погане забезпечення товарами першої необхідності – все це формувало атмосферу хронічного соціального незадоволення.

Особливо критичною залишалася ситуація у сфері охорони здоров'я. Після закінчення Другої світової війни медична інфраструктура на Прикарпатті була майже повністю зруйнована, а дефіцит медичних кадрів досяг катастрофічного рівня. На кінець літа 1944 року на всю область працювали

лише 41 лікар і 80 осіб середнього медперсоналу. Така кількість була абсолютно недостатньою для обслуговування навіть базових потреб населення. Наприклад, у Станіславі з передбачених штатним розкладом 139 лікарів реально працювали лише 12, а в Коломиї – 6 із 68. Ці показники різко контрастували з довоєнним рівнем забезпечення: станом на 1938 рік у межах сучасної Станіславської області нараховувалося 718 лікарів і понад 1 200 осіб середнього медперсоналу [34, с. 179–180].

У багатьох гірських та віддалених районах, таких як Лисець, Тисмениця, Жаб'є (сучасний Верховинський район), Яблунів і Яремче, фельдшерсько-акушерські пункти або взагалі були відсутні, або не функціонували належним чином. Медперсонал фізично не міг охопити потреби усіх мешканців, які були закріплені за їхніми дільницями.

Навіть радянська влада визнавала проблему. Для її часткового вирішення до області було скеровано медичних працівників з інших регіонів – 85 лікарів і 160 працівників середньої ланки. У межах програми з відбудови медичної інфраструктури в 1950-х роках відновили роботу 23 міські лікарні, загальна ліжкова база яких становила 1 435 місць. У сільській місцевості почали функціонувати 7 лікарень (на 125 ліжок), 36 поліклінік, 29 амбулаторій, кілька спеціалізованих закладів, зокрема 5 венерологічних диспансерів, 4 венерологічні пункти, 4 тубдиспансери й 4 туберкульозні пункти. Такі заходи мали певний позитивний ефект, однак не вирішували системних проблем – нерівності доступу, нестачі персоналу, неякісного обладнання та відсутності сучасних методів лікування [13, с. 180].

Крім того, доступ до якісної медичної допомоги залишався обмеженим для широких верств населення. Незважаючи на декларовану безкоштовність медичних послуг, фактично переваги системи охорони здоров'я були доступні переважно представникам партійної номенклатури, державного апарату та лояльних до режиму громадян. Для більшості мешканців Прикарпаття

лікування залишалося формальним: у лікарнях не вистачало медикаментів, обладнання часто було застарілим, а побутові умови – неналежними.

Таким чином, упродовж 1950-х років педагогічна та медична сфери на Прикарпатті демонстрували суперечливий характер. З одного боку, влада активно розбудовувала інституційну інфраструктуру – розширювала мережу шкіл, лікарень, амбулаторій, вводила плани і звіти, демонструючи зростання. З іншого боку – якісний рівень обслуговування, умови праці та життя населення залишалися далекими від декларованих стандартів. У цих умовах формувалася глибока недовіра до офіційної статистики та ідеологічної риторики, що виявлялася як у пасивному саботажі, так і в усвідомленому несприйнятті політики режиму.

На соціокультурні зміни в Прикарпатті у 1954–1962 рр. значний вплив мала широка мережа офіційних пропагандистів, що почала формуватися ще за сталінської доби. Будучи дієвим інструментом окупаційного режиму, ця мережа була спрямована на вплив на суспільну думку та послаблення фізичного і морального опору населення окупантами. Через таких партійних «помічників» здійснювалося систематичне «програмування» місцевого населення радянською ідеологією, створення «позитивного» образу суворої дійсності та прищеплення населенню повсякденних норм комуністичного ладу, часто такою агітаційною роботою займалися вчителі [81, с. 66-67].

Щоб відвернути увагу населення від численних суспільно-політичних і соціально-економічних прорахунків, партійні організації зосередили зусилля на гуртковій роботі, яка проводилася при установах культури. Різновиди гуртків охоплювали хоровий, драматичний, музичний та танцювальний напрямки, художнє читання тощо [56, с. 134]. Ці гуртки слугували додатковим інструментом пропагандистського апарату, через них обласні органи управління сільським господарством та обласний комітет профспілок поширювали одноманітні брошури і листівки про найпродуктивніших працівників заводів і колгоспів [13, с. 184-185].

Поряд з іншими проявами комуністичної ідеології, у культурній сфері в Прикарпатті розвивалася монументальна радянська пропаганда. Її суть полягала в спорудженні творів монументальної скульптури (пам'ятників, статуй, меморіальних комплексів, погрудь, пам'ятних дощок тощо), присвячених подіям або діячам «дожовтневої» та післяжовтневої історії, що подавалися у кон'юнктурному ключі. Незмінною ідеєю таких пропагандистських витворів залишалося нав'язування концепції спільності долі російського й українського народів, історія XX ст. Тракувалась як «закономірне возз'єднання західноукраїнських земель із радянською Україною» [59, с. 96]. Особливо поширеним було монументальне вшанування радянських керівників та ідеологів комунізму. Відповідно, протягом 1950–1960-х рр. пам'ятники В. Леніну з'явилися на центральних площах усіх районних центрів області, а з початку 1960-х рр. об'єктами нових монументів стали радянські партійні й державні діячі та воїни Червоної армії.

Стрімке збільшення комуністичних «героїв» на постаментах та інших пам'ятних об'єктах Прикарпаття на початку 1960-х рр. закономірно збіглося з розгортанням владою масштабних антирелігійних акцій. Там, де ще вчора стояли каплички та хрести, нині зводили монументальні композиції, присвячені невідомому радянському солдату, бойовій техніці або визначним постатям українського минулого, яких Москва могла подати як прихильників «робітничої влади», а їхню діяльність – як таку, що вписується в комуністичне світосприйняття [60, с. 149-155].

Відповідаючи на атеїстичні директиви з Москви, в Станіславській області було заборонено усталене релігійне (конфесійне) життя. «Тотальна атеїзація суспільства» постала на порядку денному в західноукраїнських землях як продовження штучного перенесення всього комплексу «казарменого соціалізму», невід'ємною частиною якого була політика нищення християнської релігії та церковних ієрархічних інституцій [10, с. 408-430].

Конфесійне життя на території Прикарпаття в умовах активного здійснення антирелігійної політики радянської влади відзначалося систематичним застосуванням адміністративного тиску та втручанням у

внутрішню діяльність релігійних структур. Органи влади використовували щорічно ухвалювані розпорядчі документи політико-ідеологічного характеру, що формували нормативну базу для обмеження релігійної свободи. Особливого значення в цьому контексті набула постанова ЦК КПРС від 9 січня 1961 року «Про завдання партійної пропаганди у сучасних умовах», у якій наголошувалося на «пасивності» місцевих органів влади щодо подолання релігійної ідеології, ворожої до марксизму-ленінізму. Цим документом підкреслювалася необхідність побудови комуністичного суспільства, в якому релігія вважалася пережитком минулого і не мала права на існування [16, с. 19]. Таким чином, офіційна ідеологія у період так званої «лібералізації» не лише не передбачала релігійної терпимості, а й нівелювала соціальний статус і матеріальне становище духовенства, обмежувала права релігійних громад та максимально розширювала права Ради у справах Російської православної церкви (РСРПЦ) [57, с. 217-220].

Поряд з вищезгаданою постановою, протягом 1961–1962 років було ухвалено ще низку важливих нормативних актів, спрямованих на обмеження релігійного впливу. Зокрема, ухвала Президії Верховної Ради УРСР від 15 грудня 1961 р. та постанова ЦК КПУ від 9 жовтня 1962 р. «Про стан і заходи поліпшення науково-атеїстичного виховання трудящих в Українській РСР», які розширювали адміністративні механізми контролю над церковним життям. Згідно з ними, при райвиконкомах створювалися спеціальні комісії, уповноважені здійснювати нагляд за дотриманням законодавства про культу та сприяти запровадженню світських обрядів на заміну релігійним. Така політика спричиняла численні звернення віруючих до органів влади із вимогами припинити закриття храмів або повернути культові споруди. Проте жодне з цих звернень не призвело до позитивного результату. Замість реагування на скарги, радянське керівництво намагалося перекласти відповідальність за це на місцеву владу, як це зафіксовано в постанові Ради у справах РПЦ при Раді Міністрів СРСР від 7 березня 1963 року, де розглядалася ситуація в Івано-Франківській області [19, с. 397- 401].

У контексті десталінізації та офіційного засудження попереднього партійно-державного курсу радянська влада продовжувала впровадження марксистсько-ленінських концептів у суспільне життя. Компартія зберігала монопольний контроль над засобами масової інформації, включаючи радіо, телебачення, книговидавництво, пресу та інші аспекти дозвілля в Українській РСР. Усі медіа-ресурси функціонували в умовах суворої цензури, що забезпечувала ідеологічну однорідність контенту та нетерпимість до альтернативних поглядів. Особливу увагу приділяли боротьбі з дисидентськими ідеями, які розглядалися як загроза стабільності радянського ладу [15, с. 14-17].

Телебачення та радіо стали важливими засобами русифікації, зокрема через трансляцію матеріалів народного та хорового мистецтва, української музичної естради, фестивально-телевізійних передач. Радянська номенклатура намагалася знайти компроміс між необхідністю відображення подій в Україні в загальнорадянському культурному контексті та прагненням зберегти автентичну українську культуру. Однак дедалі частіше теле- і радіомовлення велося не з Києва, а з Москви, що сприяло зростанню ідеологічного впливу центру на регіональні аудиторії. Така політика призводила до поступового витіснення місцевих культурних особливостей загальнорадянськими стандартами [41, с. 193-201].

З цим погоджувалися й тогочасне населення Прикарпаття, до прикладу українська телеведуча та багатолітня членкиня Ради «Земляцтва івано-франківців у Києві», Христина Стебельська, яка виросла і здобула освіту в Івано-Франківську, висловила: «Телебачення заставляло людину біля телевізора ідентифікувати (себе) з тією щасливою, успішною, сильною і непереможною масою. Радянська людина бачила красиве життя, а десь їй давали путівку на море, і вона вже вважала себе найщасливішою людиною у світі. Забирали глибину свідомості у людини. Визначали її мінімальні потреби, і позиціонували ці мінімальні потреби як довершення, досягнення. Ти маєш бути від цього щасливий, ти маєш бути такий як всі, без індивідуальності, бо це дурниця. Забирали самотність, ідентифікацію» [42, с. 192].

Партійні функціонери активно використовували фальсифікацію статистичних даних щодо популярності читання в СРСР як інструмент пропаганди. Зокрема, в офіційній статистиці зазначалося, що кількість читачів бібліотек в Станіславській області зросла з 20 тис. у 1945 році до понад 300 тис. у 1957 році, при тому кількість книговидач досягла 5,3 млн на рік. Такі дані використовувалися для демонстрації успіхів радянської культурної політики та підвищення рівня освіченості населення. Однак ці цифри часто не відповідали реальній ситуації та слугували інструментом звітування перед вищими партійними органами.

До відзначення 40-х роковин великої жовтневої соціалістичної революції радянське керівництво організувало масштабний громадський огляд стану та діяльності культурно-освітніх установ. У процесі цієї кампанії було запроваджено низку нових форм масової культурної роботи, що відповідали ідеологічним орієнтирам часу. Зокрема, широкого поширення набули так звані вечори вшанування – окремі заходи, присвячені «передовим» колгоспним родинам, провідним виробничникам, молодим подружжям, які демонстрували зразкову поведінку з погляду радянської моралі. Значну роль у пропагандистському забезпеченні цих подій відігравали також комсомольські весілля, які мали на меті не лише популяризацію нових радянських традицій, а й поступове витіснення релігійних та національних обрядів із побуту населення [13, с. 186-187].

Поширення політичних та наукових знань серед населення здійснювалося через агітаційно-пропагандистські товариства та районні групи, які складалися з орієнтовно 17 осіб. Основним джерелом інформації для цих груп були промови партійних діячів на з'їздах КПРС, які використовувалися для проведення лекцій на антирелігійні та атеїстичні теми. Особлива увага приділялася формуванню у населення радянського патріотизму та ідеї побудови комуністичного суспільства. Однак у багатьох населених пунктах західних областей України спостерігався брак кадрів та фінансування, що ускладнювало реалізацію цих заходів. Внаслідок цього строки будівництва об'єктів культури, таких як клуби, бібліотеки, театри, часто зривалися [55, с. 761-762].

Оскільки переважав кількісний підхід та акцент на ідеологічній складовій у діяльності культурно-освітніх установ, це мало значний вплив як на офіційні структури, так і на широкі верстви трудящих. У цьому контексті особливої уваги заслуговує ініціатива працівників культурно-освітньої сфери Прикарпаття, започаткована у 1957 році, яка полягала у створенні нових гуртків. Діяльність цих гуртків мала на меті не лише організувати дозвілля для населення, але й широке практичне застосування знань у виробничій та побутовій сферах. Зокрема, ініціатива мешканців міста Косова була офіційно схвалена обласними партійними органами та отримала підтримку з боку більшості працівників культурно-освітніх закладів області. У підсумку, в регіоні було організовано понад 400 гуртків різного профілю, що охоплювали широке коло практично зорієнтованих занять. До їх переліку входили гуртки із садівництва, городництва, бджільництва, основ санітарії та гігієни, кулінарного мистецтва, крою та шиття, рукоділля, художньої різьби по дереву, фотосправи, а також автотехніки та інших галузей [13, с. 187]. Поява такої розгалуженої мережі гуртків була приурочена до святкування 40-річчя жовтневої революції, яке відзначалося в тому ж 1957 році, що надавало цьому процесу додаткового ідеологічного забарвлення. У пресі того часу відзначалося, що однією з головних подій культурного життя населення Радянського Прикарпаття стала обласна художня виставка, присвячена цій річниці. Виставка розміщувалася у п'ятнадцяти павільйонах, де було представлено понад дві тисячі робіт у жанрах живопису, скульптури, графіки, кераміки, художньої вишивки, килимарства та різьби по дереву, виконаних майстрами народної творчості регіону. В пресі писали: «Художню виставку відвідали десятки трудящих Станіславської, а також делегації Дрогобицької, Львівської, Тернопільської, Чернівецької областей» [13, с. 187].

Соціокультурна сфера суспільного життя не може розглядатися у відриві від економічних та екологічних чинників, особливо якщо сприймати її як повноцінний елемент у концепції сталого розвитку. В межах даного дослідження соціокультурні процеси вивчаються як такі, що знаходяться у тісному взаємозв'язку з економічною політикою радянської влади, зокрема в

контексті розвитку Прикарпаття [80, с. 128]. У другому розділі роботи вже було висвітлено основні економічні аспекти розвитку регіону, проте в цьому контексті варто звернути особливу увагу на туристично-екскурсійний рух, як один із прикладів прямого поєднання культурного життя з економічними та природно-географічними умовами.

У другій половині 1950-х – на початку 1960-х років туристично-екскурсійна діяльність у Карпатському регіоні здобула важливе місце у соціальній політиці держави, розглядаючись передусім як форма масового оздоровлення та раціональної організації дозвілля трудящих. Згідно з оцінками фахівців того часу, природно-ресурсний потенціал Карпат становив приблизно третину від загального рекреаційного ресурсу Української РСР, що робило цей регіон надзвичайно привабливим для розвитку санаторно-курортного туризму. Особливе значення надавалося природним кліматичним чинникам – гірському повітрю, джерелам мінеральних вод, лісовим масивам, які вважалися сприятливими для лікування захворювань органів дихання, серцево-судинної системи та для загального оздоровлення організму. У зв'язку з цим почали поступово формувати інфраструктуру оздоровчого туризму, яка мала відповідати потребам ідеологічної моделі радянського відпочинку [46, с. 136-137].

Втім, незважаючи на значний природний потенціал, реалізація рекреаційних можливостей регіону гальмувалася через низку об'єктивних причин, серед яких ключовою була слабка транспортна інфраструктура. Ще за часів австро-угорського управління у Карпатах здійснювалася активна розбудова шляхової мережі, внаслідок чого до початку XX століття територію перетинали понад 10 тисяч кілометрів битих доріг [47, с. 213-214].

Однак, після Другої світової війни ситуація змінилася. Через військово-стратегічні міркування в умовах «холодної війни» західні області УРСР, зокрема й Станіславська, отримали статус прикордонної зони з обмеженим доступом. Це призвело до фактичної ізоляції регіону від загальносоюзних туристичних потоків та призупинило активний розвиток транспортної інфраструктури. Більше того, частина доріг, збудованих у довоєнний період,

була ліквідована або занедбана.

Разом зі скороченням прикордонних шляхів, починаючи з другої половини 1950-х років, влада все ж вжила заходів для покращення транспортного сполучення в межах області. Зокрема, до кінця 1960-х років загальна протяжність внутрішніх асфальтованих шляхів на території Станіславської області сягнула 5860 кілометрів, що дозволило ефективніше з'єднати обласний центр із районними центрами та курортними територіями. Урбанізаційні процеси, які набирали обертів у цей період, частково сприяли розбудові доріг, однак мали й негативні наслідки: через інтенсивну міграцію сільського населення до міст, скоротилася комунікація в сільській місцевості. До того ж, радянська влада послідовно забороняла приватну ініціативу у сфері торгівлі, вбачаючи в ній загрозу повернення до капіталістичних форм господарювання. У результаті, значна частина автошляхів залишалася в поганому технічному стані, а їх обслуговування не відповідало навіть базовим потребам. Більшість з них використовувалась переважно для туристичних маршрутів, організованих партійними та профспілковими структурами [9, с. 434-437].

Поступове покращення інфраструктури та ідеологічна підтримка туризму, як форми колективного дозвілля, зумовили трансформацію мотиваційних чинників участі населення в туристично-екскурсійній діяльності. Якщо у 1950–1960-х роках головним стимулом участі в екскурсійних поїздках було оздоровлення та відпочинок після важкої фізичної праці, то вже впродовж наступних років зростає попит на культурно-пізнавальні подорожі. Зростає інтерес до історико-культурної спадщини, природних пам'яток, місцевих традицій і побуту. У цей період відбувається активне включення Карпатського регіону до загальносоюзної системи туризму. Терени Прикарпаття починають приваблювати не лише жителів інших українських областей, але й гостей із різних республік СРСР, що сприяє зростанню міжрегіональних соціокультурних контактів [62, с. 8-10].

Попри проголошену політику лібералізації, соціокультурна політика радянської влади на теренах Прикарпаття не зустріла однозначного схвалення

серед місцевого населення. Штучне нав'язування марксистсько-ленінської ідеології, русифікація, активна антирелігійна кампанія, а також спроби витіснення традиційної української культури – усе це викликало внутрішній спротив частини суспільства. На тлі глибоких історичних, релігійних і культурних переконань мешканців регіону, подібні заходи сприймалися як безпосереднє втручання у приватну і духовну сферу життя. Унаслідок цього формувалося середовище, яке, хоч і не завжди демонструвало відкриту опозиційність, однак зберігало критичне ставлення до дій влади та відстоювало власні традиційні цінності.

У цьому ідеологічному контексті перейменування Станіслава на Івано-Франківськ у 1962 році стало не лише символічною подією, приуроченою до 300-річчя з часу заснування міста, а й важливим елементом радянської культурної політики, спрямованої на ідеологічну трансформацію історичної пам'яті населення. Такий крок був логічним продовженням уже усталеної практики радянської влади – переосмислення локальних історій, переінакшення географічних назв, демонтажу традиційних культурних символів і формування на їхньому місці нової, ідеологічно прийнятної топоніміки. Радянська пропаганда активно використовувала ювілейні дати як інструмент для закріплення ідеологічних змін.

Обґрунтуванням для перейменування обрали постать Івана Франка – одного з найвизначніших українських інтелектуалів і письменників кінця XIX – початку XX століття. В офіційній версії зазначалося, що Франко неодноразово бував у Станіславі, мав тут коло друзів, виступав з лекціями та читав власні твори. Насправді ж зв'язок Івана Франка з містом був епізодичним і не мав системного характеру. Тим не менш, радянська влада трактувала цю постать як зручну фігуру, через яку можна було поєднати ідею української культурної спадщини з радянським політичним проектом. Підкреслюючи його антиклерикалізм, соціалістичні ідеї та участь у лівому русі, радянська історіографія подавала Франка не стільки як українського національного мислителя, скільки як ідеологічного попередника радянської інтелігенції.

Процедура перейменування мала чітко розроблений ідеологічний сценарій. Рішення було подане як відповідь на «численні звернення трудящих», що відповідало тогочасній риторичі, за якої будь-які ініціативи владних структур пояснювались «волею народу». (див. Додаток В) У місцевій пресі широко висвітлювалися урочистості, присвячені 300-річчю міста, де паралельно з демонстрацією «здобутків соціалізму» активно формувався образ Франка як «революціонера думки». Організовувалися виставки, конкурси, шкільні заходи, на яких читали твори Івана Франка, але підбиралися вони вибірково – ті, що можна було інтерпретувати у світлі марксистсько-ленінської ідеології. У школах, бібліотеках, музеях і клубах влаштовували «ідеологічно витримані» Франкові читання, що, однак, рідко розкривали повноту й суперечливість його поглядів, натомість будували уніфікований і зручний для влади образ.

Варто зазначити, що перейменування міста мало глибший сенс, ніж просто зміна назви. Воно символізувало спробу остаточно стерти пам'ять про польсько-австрійське минуле Станиславова, зруйнувати стару ідентичність міста, сформовану впродовж століть, і натомість укорінити нову, радянську. Адже сама назва «Станіслав» була тісно пов'язана з польською шляхетською історією, з Річчю Посполитою, Австро-Угорщиною, зрештою – з Західною Європою. Перейменування ж на Івано-Франківськ мало підкреслити не лише належність міста до радянської України, а й утвердити образ «спільного радянського минулого» з культурною спадщиною, переосмисленою у відповідності до комуністичного бачення світу.

Публічна реакція на перейменування була неоднозначною. Частина мешканців міста, особливо старшого віку, зберігала звичку вживати стару назву – Станіслав або Станиславів. Водночас молодше покоління, сформоване в умовах радянської системи освіти та пропаганди, досить швидко адаптувалося до нової топоніміки, сприймаючи її як органічну. З часом назва Івано-Франківськ стала буденною, проте для багатьох вона й надалі несли в собі сліди нав'язаності, переривання історичної тяглості та насильницького формування

нової ідентичності.

Отож, зі смертю Й. Сталіна та початком хрущовської «відлиги» спостерігалось часткове пом'якшення внутрішньої політики, яке, однак, не торкалося основ радянської ідеологічної моделі, а лише надало їй нових форм реалізації. Зовнішні ознаки лібералізації не супроводжувалися глибокими змінами у ставленні до свободи особистості, національної ідентичності чи релігійної свідомості. Замість цього партійно-державний апарат активно адаптував нові засоби контролю над суспільством, зберігаючи головну мету – створення ідеологічно вивіреного радянського громадянина.

У соціокультурній сфері спостерігалось активне впровадження радянських модернізаційних проєктів, спрямованих на трансформацію повсякденного життя населення. Компартія прагнула закріпити свою ідеологічну гегемонію, використовуючи широкий спектр інструментів: від пропаганди та системи освіти до культурних ініціатив та масових заходів. Було розширено мережу закладів освіти, охорони здоров'я, спорту та культури, що мало робити вигляд турботи держави про добробут громадян. Водночас ці установи виконували ще одну, приховану функцію – бути провідниками марксистсько-ленінських ідей, засобом формування «нової радянської людини» з матеріалістичним світоглядом. У такий спосіб повсякдення мешканців Прикарпаття поступово оформлювалося у рамках загальносоюзного культурного шаблону, де традиційна самобутність мала поступитися місцем ідеологічній уніфікації.

Особливої ваги в цей період набув напрям антирелігійної політики, який, починаючи з середини 1950-х років, набув системного й багатоаспектного характеру. Масове закриття храмів, обмеження діяльності релігійних громад, посилення тиску на священнослужителів та водночас активізація атеїстичної пропаганди свідчать про цілеспрямовану політику витіснення релігії з публічного простору. На тлі цього, змістовне наповнення радянських культурних ініціатив, зокрема в системі освіти, позашкільного виховання та дозвілля, формувалося відповідно до ідеологічних установок, де релігійні та

національні елементи були витіснені або асимільовані в загальнорадянський дискурс.

Символічним продовженням цієї політики стало перейменування міста Станіслав на Івано-Франківськ у 1962 році. Цей крок, приурочений до 300-річчя від заснування міста, виступив не лише знаком вшанування постаті Івана Франка, але й інструментом радянської топонімічної політики. Під прикриттям культурного ювілею та звернень «трудящих» влада фактично здійснила чергову спробу витіснити з колективної пам'яті сліди попередніх історичних епох, замінюючи їх ідеологічно прийнятними образами. Нове ім'я міста стало елементом ширшої програми «радянзації простору», в якій навіть топоніми повинні були підпорядковуватись вимогам ідеології. Таким чином, соціокультурні зміни періоду хрущовської «відлиги» на Прикарпатті були спрямовані не стільки на розвиток і підтримку місцевої ідентичності, скільки на її трансформацію в межах загальносоюзної моделі, що базувалася на централізованому ідеологічному контролі та культурній уніфікації.

ВИСНОВКИ

Період радянзації Станіславської області у 1944–1962 рр. був одним із найважчих і найбільш насичених на події етапів у новітній історії регіону. Він ознаменував собою масштабну зміну способу життя, ціннісних орієнтирів, соціальної структури й ідентичності місцевого населення. Насадження радянської моделі відбувалося через тотальний контроль, репресії, ідеологічний тиск і примусову трансформацію господарських, освітніх, культурних і духовних практик. Цей процес не був ні мирним, ні добровільним – радше навпаки, він супроводжувався гострим спротивом, жертвами й масштабним тиском на всі рівні суспільного життя.

Найперше, що слід відзначити – це репресивний характер повернення радянської влади у 1944 році. Станіславщина зустріла «других совітів» у значно гірших умовах, ніж це було у 1939 році. Повернення супроводжувалося не визволенням, а окупаційною політикою, де ключовим інструментом стали масові депортації, арешти, тортури та нищення підпільного опору. «Операція Захід» 1947 року стала апогеєм цієї політики – десятки тисяч мешканців краю були насильно вивезені до Сибіру й Казахстану, лише за підозрою у підтримці УПА чи ОУН. Разом з людьми знищувалась інфраструктура: палили села, випалювали ліси, вилучали майно – не стільки для безпеки, скільки задля залякування. Радянська система не визнавала нейтралітету – хто не був з нею, той автоматично ставав ворогом.

Другим ключовим елементом радянзації стала трансформація економічного устрою, яка в західноукраїнському контексті реалізовувалася переважно методами примусу, а не органічного розвитку. Центральною ланкою цієї економічної політики стала колективізація, яку в Станіславській області проводили з використанням грубого адміністративного тиску, часто нехтуючи навіть внутрішніми нормами та інструкціями, встановленими самою радянською владою. Селян масово змушували вступати до колгоспів, примусово вилучаючи в них землю, господарський інвентар, робочу худобу та

навіть засоби існування. У разі спротиву селяни наражалися на репресивні дії: їх обкладали непосильними податками, заарештовували, висилали з родинами у віддалені райони СРСР. У деяких випадках, особливо при класифікації «куркулів», господарства просто знищувалися, а їхнє майно розграбовувалося або розподілялося між колгоспами.

Створені таким чином колгоспи виявилися неефективними як з економічної, так і з соціальної точки зору. Вони не стали осередками продуктивної праці, як це декларувалося в офіційній риторичі. Натомість робота в них була важкою, низькооплачуваною або взагалі не оплачуваною належним чином, а хронічна нестача ресурсів і техніки лише ускладнювала виконання планів. Підневільна система планування призводила до абсурдних завдань, які селяни не могли реалізувати через об'єктивні обставини, однак відповідальність за це покладалася саме на них. Як наслідок, значна частина сільського населення перебувала в стані хронічної бідності, постійної залежності від держави та безперспективності. Попри послаблення активного опору з часом, протестні настрої зберігалися: у формі саботажу, відмови від колгоспної праці, прихованого збереження власного господарства чи навіть втечі до міст.

Окремої уваги заслуговує спроба радянської влади трансформувати соціокультурний ландшафт Прикарпаття. Освітня система перетворювалася на інструмент ідеологічного контролю: впроваджувалися нові навчальні програми, з яких витісняли український зміст, мову та національні акценти. Закон про школу 1958 року, що начебто давав батькам вибір мови навчання, насправді став ефективним механізмом русифікації. Уже наприкінці 50-х років більшість школярів Станіслава навчалися російською мовою. Педагоги змушені були виступати не лише вчителями, а й активними агентами пропаганди – проводити лекції, читання, гуртки, спрямовані на підміну цінностей.

Паралельно з освітніми змінами радянська влада розгортала боротьбу з релігією. Антирелігійна політика на Прикарпатті в 50–60-х роках лише

посилилася. Закриття храмів, обмеження прав духовенства, втручання у внутрішні справи громад стали нормою. Замість церков – пам'ятники Леніну. Замість хрестів – скульптури «невідомому солдату». Це була не просто зміна форм, а цілеспрямована боротьба з ідентичністю. Релігійне життя маргіналізували, переслідували, зводили до обряду без духу. Попри це, віра не зникала, а переходила у підпілля або зберігалася в родинях, часто – всупереч усім зусиллям агітаторів.

Не менш важливою рисою радянзації було витіснення українського культурного простору. Місцеві театри, філармонії, бібліотеки перетворювалися на майданчики комуністичної пропаганди. Вистави й концерти прославляли радянський лад, «тріумф революції», дружбу народів, індустріальні досягнення. Народна творчість підганялася під шаблон – усе, що не відповідало лінії партії, відкидалося. Навіть дозвілля, навіть свята – все мало бути «ідейним».

Попри це, не усе населення Станіславської області піддавалось радянській пропаганді. Опір був різний: активний, збройний (як на початку періоду – з боку УПА), і пасивний – у формі саботажу, бойкоту, ігнорування, уникання. Люди не поспішали вступати в колгоспи, не водили дітей у російськомовні школи, приховували релігійні обряди, зберігали рідну мову в побуті. Зокрема, важливу роль у збереженні ідентичності відіграла інтелігенція, залишки просвітницького руху, які навіть у найважчі роки не втратили зв'язку з національними цінностями.

Одним із символічних завершальних акцентів радянської культурної трансформації регіону стало перейменування обласного центру. У 1962 році, до 300-річчя заснування міста, Станіслав було офіційно перейменовано на Івано-Франківськ. Цей крок пояснювався необхідністю вшанування пам'яті видатного українського письменника, мислителя й громадського діяча Івана Франка, який неодноразово бував у місті, мав тут друзів і читав свої твори. Проте за фасадом цього культурного жесту приховувався глибший ідеологічний намір. Радянська влада прагнула остаточно стерти з пам'яті

мешканців австрійське та польське минуле міста, асоційоване з його старою назвою, і водночас підпорядкувати національну культурну спадщину новій, радянській парадигмі.

Підсумовуючи, слід визнати: хоч радянська влада й досягла часткової зовнішньої перемоги – знищила УПА, провела колективізацію, збудувала нову адміністративну систему, – вона так і не змогла повністю зламати дух Станіславщини. Зміни були глибокими, болючими, але не остаточними. Багато з них виявилися недовговічними – після розпаду СРСР регіон швидко повернувся до власних традицій, мови, церкви, історії. І це, мабуть, найкращий доказ того, що навіть найжорсткіші імперські експерименти не в силі остаточно стерти ідентичність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Опубліковані документи і матеріали зі збірників документів:

1. Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто ; Львів : Літопис УПА, 1992. – Т. 9. – 538 с.
2. Літопис УПА. Нова серія. – Т. 3 : Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля : директивні документи ЦК КПУ (1943–1959). – Київ ; Торонто : Літопис УПА, 2001. – 648 с.
3. Літопис УПА. Нова серія. – Т. 4 : Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля : інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ (1943–1959). – Кн. 1 : (1943–1945). – Київ ; Торонто : Літопис УПА, 2002. – 549 с.
4. Літопис УПА. Нова серія. – Т. 5 : Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля : інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ (1943–1959). – Кн. 2 : (1946–1947). – Київ ; Торонто : Літопис УПА, 2002. – 748 с.
5. ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 рр. : зб. док. – [Б. м.] : Вид. Закордонних Частин ОУН, 1955. – 371 с.
6. Про відповідальність бувших спецпоселенців за самовільне повернення їх у місця, звідки вони були виселені : Указ Президії Верховної Ради УРСР від 15.06.1959 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://surl.li/qxexkl>.
7. Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті : документи і матеріали / відп. ред. М. Кугутяк. Т. 2, кн. 2 : (1945–1946). Івано-Франківськ : КПФ «ЛІК», 2010. 696 с.
8. Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті : документи і матеріали / відп. ред. М. Кугутяк. – Т. 2, кн. 3 : (1947–1957). – Івано-Франківськ : КПФ «ЛІК», 2011. – 768 с.

Матеріали наукових конференцій:

9. Савчук Б.П. Культурно-історичні та ментальні передумови розвитку туризму в Карпатському регіоні: з ретроспективи останньої чверті ХХ ст. // Туризм і розвиток регіону : матеріали міжнар. наук. конф. (Івано-Франківськ ; Яремче, 19–21 жовт. 2011 р.). – Вип. 3 : Рекреаційний потенціал Прикарпаття: історія, сучасний стан, перспективи. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2011. – С. 431–443.

Дисертації та автореферати:

10. Андрухів І. О. Політика радянської влади у сфері релігії та конфесійне життя на Прикарпатті в 40–80-х роках ХХ століття : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.01 – історія України. – Ужгород, 2006. – 450 с.
11. Когут А. А. Особливості депортації українського населення під час операції «Запад» (за документами ГДА СБУ) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 – історія України. – Київ, 2021. – 22 с.
12. Нечитайло В. В. Становлення селянських господарств фермерського типу в Україні: історична ретроспектива і сучасний стан : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.01 – історія України. – Львів, 2006. – 33 с.
13. Санкович М. В. Соціально-економічні процеси у Станіславській (Івано-Франківській) області в 1944–1965 рр. : дис. ... д-ра філософії : 032 – історія та археологія / Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2024. – 275 с.

Монографії, статті:

14. EdEra. Десталінізація. Період «відлиги» [Електронний ресурс] // EdEra. Режим доступу: <https://ed-era.com/projects/znohistory/m6/l28>
15. Evans Christine E. Between Truth and Time: From Truth to Time: Soviet Central Television, 1957-1985. A dissertation submitted in partial satisfaction

of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in History. University of California, Berkeley. 2010. 202 с.

16. Андрухів І. О. Політика радянської влади у сфері релігії у західній Україні у першій половині 60-х рр. XX ст. / І. О. Андрухів, Р. А. Калюжний, А. Є. Шевченко // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2011. № 3. 19-23 с.
17. Андрухів І., Француз А. Правда історії. Станіславщина в умовах терору і репресій: 1939–1959 роки : історико-правовий аспект. Документи і матеріали. – Івано-Франківськ : Нова зоря, 2008. – 448 с.
18. Андрухів І., Француз А. Станіславщина: двадцять буремних літ (1939–1959) : суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. – Рівне ; Івано-Франківськ : Таля, 2001. – 336 с.
19. Андрухів І. О. Політика радянської влади у сфері релігії та конфесійне життя на Прикарпатті в 40–80-х роках XX століття : історико-правовий аналіз. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2006. – С. 371–419.
20. Бажан О. Операція «Захід»: до 75-річчя депортації населення Західної України у віддалені райони СРСР // Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика : зб. ст. – Київ, 2013. – Вип. 18. – С. 338–347.
21. Бажан О. «...нам дорікнули у ЦК КП(б)У, що ми мало беремо...» : до 70-річчя масової депортації населення Західної України під кодовою назвою «Захід» // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 2012. – № 2 (39). – С. 182–240.
22. Бажан О. Г. Особливості відбудовчого періоду в Українській РСР у другій половині 40-х – на початку 50-х років XX ст. // Наукові записки. – 2005. – Т. 41 : Історичні науки. – С. 20–28.
23. Баран В. К. Україна: новітня історія (1945–1991 рр.). – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – 670 с.
24. Березівська Л. Д. Реформування загальної середньої освіти в Радянській Україні в умовах авторитарного суспільства (1931–1991) : історіографія та джерела // Науково-педагогічні студії. – 2019. – № 3. – С. 15–27.

25. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953 : сусп.-політ. та іст.-прав. аналіз : у 2 кн. – Кн. 1. – Київ : Либідь ; Військо України, 1994. – 686 с.
26. Боднар І. Історія села Голоскова. Літопис рідного краю. – Коломия, 2007. – 52 с.
27. Вронська Т. 1944 рік: формування технології позасудових репресій проти родин повстанців у Західній Україні // Сторінки воєнної історії України : зб. наук. ст. – Київ : Інститут історії України НАН України, 2009. – Вип. 12. – С. 255–266.
28. Вронська Т. Упокорення страхом: сімейне заручництво та каральна практика радянської влади (1917–1953 рр.) : наукове видання. – Київ : Темпора, 2013. – 624 с.
29. Гончарик Р. Післявоєнні роки в архітектурі Івано-Франківська 1944–1955 років // Сучасні проблеми архітектури та містобудування. – 2015. – Вип. 38. – С. 213–214.
30. Горшеньов К. Майбутнє Станіславова [Електронний ресурс] / Газета «Прикарпатська правда». – Режим доступу: <http://zbruc.eu/node/11991>.
31. Грабовецький В. Іванівці: літопис села над Прутом / Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ : Нова зоря, 2001. – 264 с.
32. Григор'єв А. Станіславська область (географічний нарис). – Київ, 1957. – С. 61–62.
33. Гулай В. Проблеми охорони здоров'я населення західних областей України (друга половина 40-х – 50-ті роки ХХ ст.) // Проблеми гуманітарних наук : наук. зап. ДДПУ. – Дрогобич, 2001. – Вип. 8. – С. 170–180.
34. Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття : нариси політичної історії. – Київ, 1993. – 288 с.
35. Депортації українців та поляків: кінець 1939 – початок 50-х років (до 50-річчя операції «Вісла») / упоряд. Ю. Сливка. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1998. – 132 с.

36. Жупник В. Депортаційні процеси 1944–1953 рр. на території західних областей УРСР як засіб тоталітарного упокорення : історіографічний аспект // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – 2013. – Вип. 23–24. – С. 303–311.
37. За щастя оновленої землі: нариси історії колгоспного селянства західних областей УРСР. 1939–1979 / М. Івасюта, В. Масловський, А. Мартинюк, В. Нечитайло ; АН УРСР, Ін-т сусп. наук. – Київ : Наук. думка, 1979. – 210 с.
38. Ільницький В. Форми і методи боротьби радянських репресивних органів проти підпілля у Дрогобицькій окрузі ОУН (1945–1952) // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – 2014. – Вип. 17–18. – С. 366–375.
39. Ільницький В., Старка В. Повсякдення терору: репресивно-депортаційні заходи радянської влади на території Східної Галичини у 1944–1953 рр. // Радянські репресії у західних областях України (1939–1953) : історія, особистості, пам'ять : колективна монографія. – Riga : Baltija Publishing, 2022. – С. 149–166.
40. Історія українського селянства : нариси : у 2 т. / ред. В. Литвин. – Київ : Наукова думка, 2006. – Т. 2. – 640 с.
41. Каганов Ю. О. «Ворожі голоси»: ідеологічне протистояння на радіохвилях у радянській Україні (друга половина ХХ ст.) // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2013. – № 35. – С. 193–201.
42. Каганов Ю. О. «Останкінський шприц» і український глядач: вплив телебачення на формування «радянської людини» (1950-ті – 1985) // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2018. – Вип. 50. – С. 185–196.
43. Когут А. Депортаційна операція «Захід» у жовтні 1947 року (за документами Галузевого державного архіву Служби безпеки України) // Архіви України. – 2019. – № 4. – С. 118–128.
44. Когут П. В. Колективізація в західноукраїнському селі. – Львів : ЛФУАДУ-Логос, 2000. – 631 с.

45. Коломия й Коломийщина : історико-краєзнавче видання. – Т.2 : Збірник споминів і статей про недавнє минуле / Наук. т-во ім. Шевченка, Коломийський осередок. – Філадельфія ; Коломия, 2008. – 400 с.
46. Котенко Р. М. Туристично-екскурсійна діяльність як засіб ідеологічного виховання населення України у 70–80-х рр. ХХ ст. : формування інституційної структури і завдань // Карпатський край. – 2015. – № 1–2. – С. 50–55.
47. Котенко Р. Формування управлінської та організаційної структури туристично-екскурсійної сфери на Прикарпатті в 60–70-х роках ХХ ст. // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – 2012. – Вип. 21. – С. 213–219.
48. Любчик І. Д. Розселення та післявоєнні реалії повсякденного життя переселенців із Закерзоння в Івано-Франківській області // Галичина. – 2015. – Вип. 27. – С. 145–148.
49. Маланчук В. Ю. Торжество ленінської національної політики (Комуністична партія – організатор розв’язання національного питання в західних областях УРСР). – Львів : Книжково-журнальне вид-во, 1963. – 696 с.
50. Малярчук О. Політико-ідеологічний терор радянської влади проти західноукраїнського селянства (1944–1953) // Політика пам’яті в Україні щодо радянських репресій у західних областях (1939–1953) : вибрані питання : монографія / відп. ред. В. Ільницький. – Львів ; Торунь : Liha-Pres, 2021. – С. 80–113.
51. Малярчук О. М. Тоталітаризм проти західноукраїнського села. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2008. – 228 с.
52. Місто і село: подолання суттєвих відмінностей / К. Каковський, Л. Беренштейн, В. Горак та ін. – Київ : Політвидав України, 1982. – 228 с.
53. Мосьондз О. Про День пам’яті депортованих українців у 1944–1951 роках [Електронний ресурс] / О. Мосьондз // Армія.inform. – Режим доступу: <https://armyinform.com.ua/2021/09/12/pro-den-pamyati-deportovanyh-ukrayincziv-u-1944-1951-rokah>

54. Окіпнюк В. Т. Юридичне регулювання захисту інформації з обмеженим доступом в Україні в умовах тоталітарного режиму: історико-правовий аналіз // Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. – 2018. – № 2. – С. 125–131.
55. Олексишин О. Культосвітні заклади Прикарпаття в умовах радянської культурної політики 1953–1964 рр. // Молодий вчений. – 2019. – Вип. 11 (75). – С. 759–764.
56. Олексишин О. О. Діяльність професійних мистецьких колективів Прикарпаття в контексті радянської культурної політики середини 40-х – початку 50-х рр. XX ст. // Галичина. – 2016. – Ч. 28. – С. 132–137.
57. Олексишин О. Українська греко-католицька церква в умовах антирелігійної пропаганди радянського режиму на Прикарпатті у 40–50-х рр. XX ст. // Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого. Богослов'я. Філософія. Історія. – 2014. – № 6. – С. 217–223.
58. Онікієнко В., Жупанський Я. Природа й господарство Станіславської області УРСР. – Чернівці, 1960. – 184 с.
59. Палійчук У. В. Монументальна пропаганда як засіб утвердження радянської парадигми історії (на прикладі Прикарпаття) // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. – 2014. – № 7. – С. 95–100.
60. Палійчук У. В. Скульптурна франкіана Прикарпаття за радянської доби : між ідеологічною кон'юнктурою та національним ідеалом // Карпатський край. – 2012. – № 2. – С. 49–155.
61. Парцей В. Як 70 років тому село Довге-Калуське виселили на Кіровоградщину [Електронний ресурс] / В. Парцей // Вікна. – Режим доступу: <https://vikna.if.ua/news/125362/view>
62. Попович С. І. Туристично-екскурсійні ресурси України: вступ до проблеми // Туристичні ресурси України. – Київ, 1996. – С. 7–17.
63. Прикарпаття під прапором Рад / ред. і кер. авт. кол. О. Ю. Карпенко ; авт. кол.: М. В. Кугутяк та ін. – Ужгород : Карпати, 1989. – 172 с.

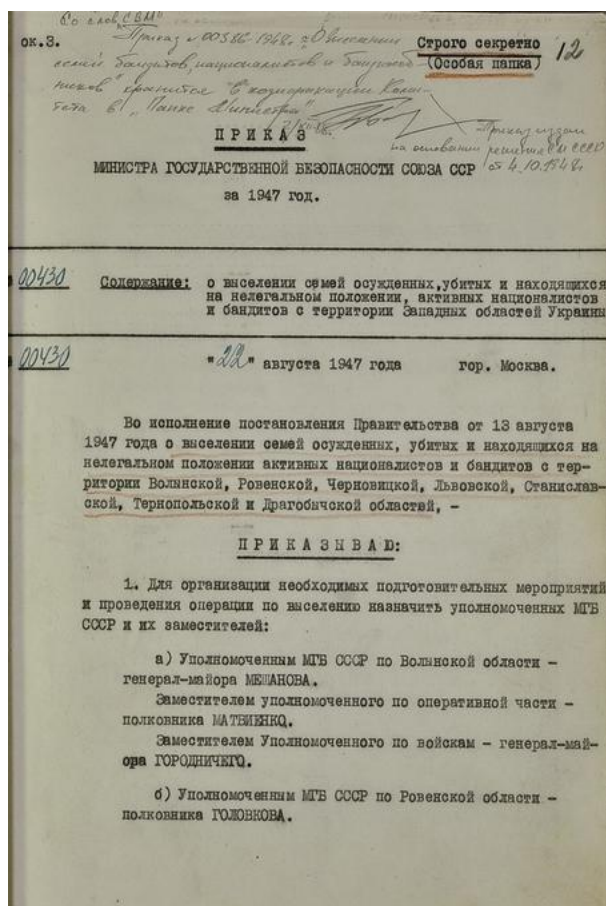
64. Прикарпаття: у короткому часі ми пройшли цілу історичну епоху [Електронний ресурс] // Голос України. – Режим доступу: <https://www.golos.com.ua/article/350125>
65. Пуйда Р. Б. Історія розвитку нафтогазової справи на Прикарпатті в післявоєнний період // Прикарпат. вісн. НТШ. Сер. Думка. – 2012. – № 3 (19). – С. 90–92.
66. Савчук М. Історія Марківки. – Коломия, 2002. – 64 с.
67. Санкович М. Боротьба українського націоналістичного підпілля проти другої радянзації західних областей України // Літопис Волині. – 2022. – Ч. 27. – С. 96–103.
68. Санкович М. Індустріалізація на Прикарпатті у період другої радянзації Західної України // Baltic Journal of Legal and Social Sciences. – 2022. – № 2. – С. 172–173.
69. Санкович М. Нафтогазова промисловість Прикарпаття у період другої радянзації західноукраїнських земель 1944–1953 рр. // Вісник Черкаського університету. Серія: Історичні науки. – 2022. – № 1. – С. 120–123.
70. Санкович М. Структурні зміни в промисловості Івано-Франківської області Української РСР // Актуальні питання гуманітарних наук. Серія: Історичні науки. – 2024. – Вип. 73. – Т. 3. – С. 21–28.
71. Санкович М., Борчук С. Колективізація на Прикарпатті у період другої радянзації західноукраїнських земель // Науковий вісник Чернівецького університету імені Юрія Федьковича. – 2021. – № 2 (54). – С. 106–112.
72. Сворака С. Д. Загальноосвітня школа західноукраїнського регіону в контексті суспільно-політичного життя другої половини 40-х – першої половини 60-х років XX століття : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.01. – Київ, 1999. – 386 с.
73. Сворака С. Д. Освіта на західноукраїнських землях у повоєнний період // Український історичний журнал. – 1997. – № 2. – С. 28–42. – Режим доступу: http://resource.history.org.ua/publ/journal_1997_2_28

74. Сворак С. Д. Зміцнення навчально-матеріальної бази загальноосвітніх шкіл західних областей УРСР (1956–1961 рр.) // Український історичний журнал. – 1987. – № 6. – С. 108–111.
75. Сергійчук В. Український здвиг: Прикарпаття. 1939–1955 рр. – Київ : Українська Видавнича Спілка, 2005. – 838 с.
76. Сургай Г. Сільське господарство України: уроки минулого і сучасний аграрний курс. – Київ : Либідь, 1991. – 184 с.
77. Фіцак І. Весільні звичаї та обряди українського міського населення Прикарпаття у 1940–1980-х рр. // Матеріали до української етнології : зб. наук. пр. – Київ : ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАНУ, 2010. – Вип. 9. – 206 с.
78. Флис С. Гуцули і колгосп: як радянська влада вирощувала буряки в Карпатах [Електронний ресурс] / С. Флис // Курс. – Режим доступу: https://kurs.if.ua/articles/gutsuly_i_kolgosp_yak_radyanska_vlada_vyroshchuv_ala_buryaky_v_karpatah_16845.html/
79. Хмельовський Ю. Народжені хуторянами [Електронний ресурс] / Ю. Хмельовський // Голос України. – Режим доступу: <https://www.golos.com.ua/article/312279>
80. Шевченко О. О. Соціокультурна сфера сільських територій у контексті сталого розвитку // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – 2019. – № 2. – С. 128–130.
81. Шустак І. Вплив антирелігійної пропаганди на населення західних областей УРСР у 1958–1964 рр. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. – Тернопіль, 2013. – Вип. 1. Ч. 2. – С. 66–70.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Наказ МДБ СРСР № 00430 від 22 серпня 1947 р. про виселення (депортацію) членів родин оунівців та повстанців до віддалених районів СРСР (початок операції «Захід»). Наказ підписано міністром держбезпеки В. Абакумовим після узгодження з керівництвом УРСР. Документ містить гриф «Цілком таємно» і став підставою для масових депортацій населення із заходу України.

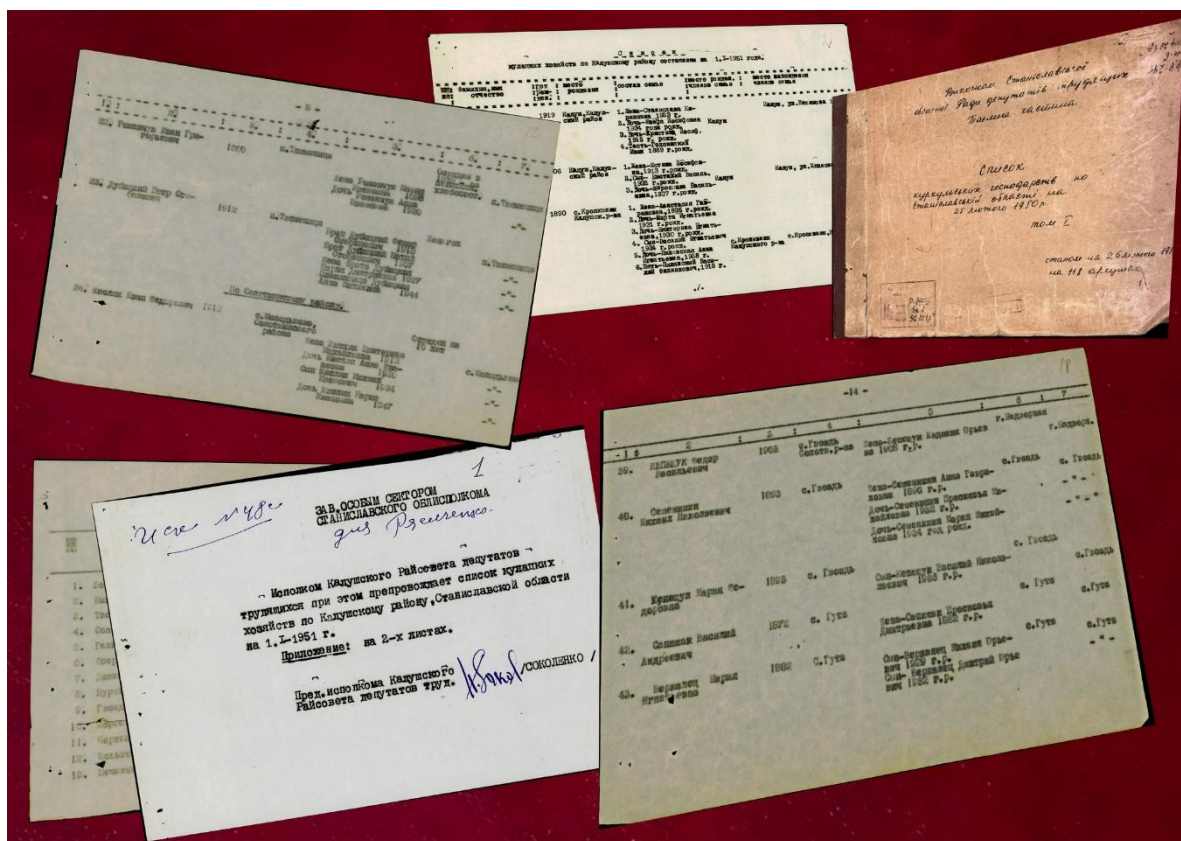

Джерело: [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

istpravda.com.ua

ДОДАТОК Б

Архівні документи про розкуркулення та примусове виселення заможних селян (так званих «куркулів») з Прикарпаття у 1950-х роках. Наведено фрагменти службової документації: акти вилучення та оцінки майна селянських господарств, списки господарств, що підлягали депортації, доповідні записки та інші матеріали районних виконкомів

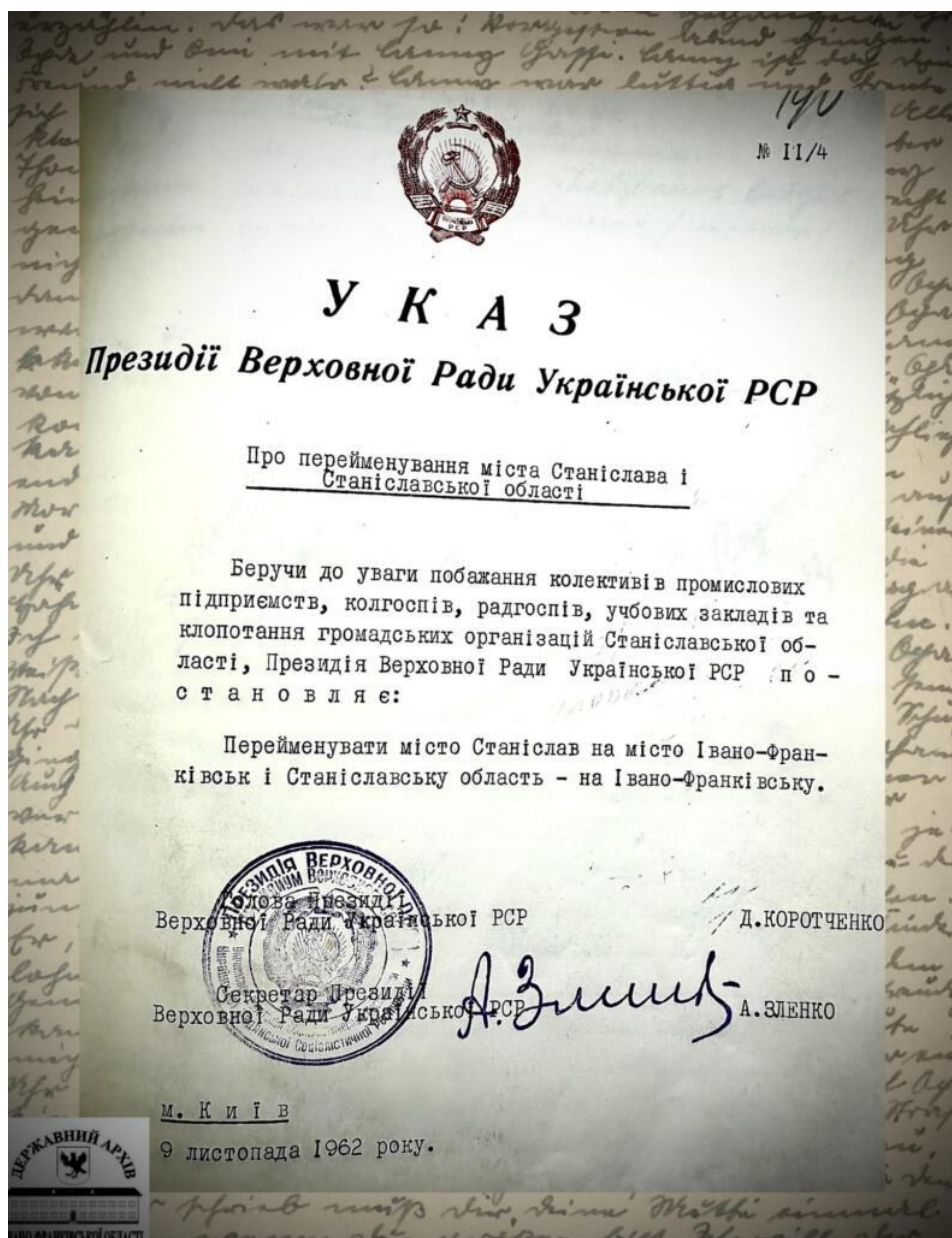

Джерело: [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

pravda.if.ua.

ДОДАТОК В

Указ Президії Верховної Ради УРСР від 9 листопада 1962 р. «Про перейменування міста Станіслава і Станіславської області».

Джерело: [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

galychyna.if.ua